

TOBIAS

Informasjonsblad fra Oslo byarkiv

2
•
2
0
0
0

Bruk av e-post i Oslo kommune

Journalføring og elektroniske fagsystemer

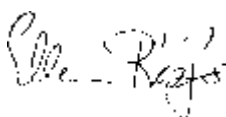
BY OG OMLAND

Janus og vi

Byarkivet har hatt et ønske om å åpne seg mer for publikum og å stimulere til historie- og samfunnsforskning med bruk av Oslo-kilder. I det nye bygget har vi muligheten til å bli en åpen kulturinstitusjon i Oslo.

Dette nummeret av Tobias gjengir utdrag av noen av de foredragene som ble holdt på Byarkivets fagseminar i april om Oslos byutvikling fra 1800 til år 2000. Fagseminaret ble fort fylt opp og var et interessant tiltak for oss og for deltakerne. Det frister til gjentakelse. Samme uke hadde vi åpen langdag for det brede publikum med foredrag og omvisninger. Her kom et hundretalls mennesker innom, og vi fikk noen nye brukere av kildene vi forvalter. Det ga også mersmak. Så jubileumstiltaket for publikum vil nok bli et fast innslag i en eller annen form. Oslo bys jubileum har også gitt oss en rekke praktverk som blir omtalt.

Byarkivet skal som Janus se både fram og tilbake. Vi forvalter de arkiva som har fått evig liv hos oss. Samtidig er vi fagorgan i arkivspørsmål i kommunen og gir råd og veiledning i dagens arkivdanning der korrespondansen gjerne kommer som e-post og dokumentasjon fins i et elektronisk fagsystem som stadig oppdateres. Vi prøver å henge med i svingene så ikke teknologien gjør oss historieløse om noen år. Visse standarder må følges så vi er i stand til å bevare denne informasjonen like godt som vi har vært i stand til å bevare papirmediet tidligere. Derfor setter vi denne gangen søkelyset på bruk av e-post og journalføring i forhold til registrering i fagsystemer. For å sikre en forsvarlig arkivdanning og å bevare og gjøre tilgjengelig de eldre arkiva er to sider av samme sak.

Ellen Røsjø er leder av Byarkivets depot- og formidlingsseksjon

Oslo kommune
Byarkivet

Adresse:

Maridalsveien 3, 0178 OSLO
Telefon: 22 98 75 50 Telefaks: 22 98 75 51

Internett: www.byarkiv.oslo.no

Lesesal

man-, ons- og fredager: 09.00 – 15.00
12.00 – 15.00

TOBIAS

Informasjonsblad fra Oslo byarkiv

Redaksjon:

Leif Thingsrud (red.)
Bård Alsvik
Morten Brøten
Tore Somdal-Åmodt

ISSN 0804-2454

9. årgang
Trykk: Lillestrøm trykkeri

Innhold:

- 3 EN GRENSE FOR BYEN?
Leif Thingsrud
- 5 BRISKEBY:
FATTIGSTRØK PÅ BESTE VESTKANT
Leif Thingsrud
- 8 INDIVID OG KOLLEKTIV
PÅ NORDSTRAND OG LÅN
Finn Erhard Johannessen
- 10 SINSENBYEN:
FUNKISBY PÅ BONDELANDET
Åse Flatabø Egeland
- 12 KAMPEN OM VERDISTIGNINGEN
Bård Alsvik
- 16 OSLOS DRABANTBYER I ET
BYUTVIKLINGSPERSPEKTIV
Sture Kvarv
- 18 REGIONALT SAMARBEID:
STORE UTREDNINGER OG
SMÅ RESULTATER
Leif Thingsrud
- 19 BRUK AV E-POST I OSLO KOMMUNE
Hilde Langaker
- 21 JOURNALFØRING OG
ELEKTRONISKE FAGSYSTEMER
Tore Somdal-Åmodt
- 22 NYE BØKER
- 25 SKOLEMUSEUM ÅPNET
- 27 NYTT FRA BYARKIVET
- 28 ANNO 1900:
- Sirkus er forrående
Leif Thingsrud

Forsidebilde:

Utsikt fra Høyenhall mot Bryn, 1923
(Ukjent fotograf. Utsnitt av original i
Byplankontorets bildearkiv, Byarkivet)

Lesesalen holder stengt
mandag 4. og tirsdag 5. september
pga. konferanse.

En grense for byen?

En "by" var tidligere en tettbebyggelse, klart adskilt fra omlandet, og med andre næringer og andre sosiale omgangsformer enn bondebygda. I de siste to hundre år har Kristiania/Oslo sprengt sine grenser fullstendig, samtidig som grensene er i ferd med å viskes helt ut ved at et stort omland i stadig sterkere grad blir en del av byens økonomi og kultur. Men hvis denne utviklingen fortsetter: Vil begrepet "by" om noen år ha noen mening overhodet?

Av Leif Thingsrud

I det som for våre besteforeldre var "gamle dager", var det ingen tvil om hva som var by og land. Kom du utenfra var du "bonde i byen" når du vandret inn mellom murgårdene. Og når byungdommen krysset bygrensa i Strømsveien ovafor Sotahjørnet eller i Drammensveien ved Frognerbekken, forlot de et landskap av bygårder eller herskapsvillaer med enkelte løkker imellom, og gikk inn i et landskap preget av landbruk og adskillig mer spredt bebyggelse.

Byens topografiske grense har aldri vært like skarp som den administrative, skjønt selv den var heller ikke entydig før et stykke ut på 1800-tallet. Det innerste var handelsterritoriet, hvor all kjøpmannshandel skulle foregå. Rundt det lå "forsteder på byens grunn" som stadig å seg inn i Bymarka. Denne var en del av byens areal, men de som bodde der skulle søke bygdens kirke, det vil si den vi i dag kjenner som Gamle Aker.

Men med unntak av bedrefolks sommerhus, var bebyggelsen utenfor dette knyttet mot landsbygdens

næringer; jordbruk, skogbruk og transport samt spredte anlegg av sager, møller og teglverk. Etter hvert som det nittende århundre skred fram ble sagene og møllene erstattet med industri. Det skjedde i Nydalen, Skøyen, Lysaker, Grorud og ved Bryn.

Forsteder, som i regelen var preget av det man for en drøy mannsalder siden kalte slum, men som vi i dag kaller strøk med særpreg, oppsto utenfor den gamle bybebyggelsen etter som bygrensa ble flyttet og murtvengen rykket fram. Og det var stort sett den minst verdifulle jorda som ble valgt, den fattigfolk hadde råd til å kjøpe eller bygsle og sette opp sine små stuer på.

Det begynte allerede på 1700-tallet med Hammersborg og Grønland, fortsatte tidlig på 1800-tallet med Briskeby, Bergfjerdings, Telthusbakken og Enerhaugen. På 1850-tallet var turen kommet til Grünerløkka, foruten at det ble bygd en del langs alle de viktige innfartsveiene. Disse strøkene var imidlertid regulerte, slik at bebyggelsen fikk et mye mer ordnet preg enn den eldre forstadsbebyggelsen. Dessuten var det ikke lenger de fattigste som bygde,

Stille før utbyggingsstormen. Nedre Stovner gård på 1960-tallet. (Ukjent fotograf, Original i Byplankontorets bildearkiv, Byarkivet)

men folk med en rimelig ordnet økonomi. Håndverkere, fagarbeidere og vognmenn førte opp hus hvor de selv bodde i en del og hadde en liten inntekt på å leie ut resten.

1870-tallets byggeboom ga oss tett trehusbebyggelse på Balkeby, Bjølsen, Rodeløkka, Kampen, Vålerenga, Bakerenga i Lodalen og i Svingen. Her var det eiere av løkker som foretok systematiske utparselleringer, som oftest i form av at de regulerte og solgte. Men på Vålerenga ser vi at mange av de små trehusene ble oppført av eieren av hovedgården, overrettssakfører Salomonsen, og solgt til beboerne etterhvert.

Etter byutvidelsen i 1878 flyttet byggeaktiviteten seg til Skøyen, Bestum, Grefsen og Nordstrand, etterhvert godt hjulpet av trikker og forstadsbaner. Men nå var det de bedrestilte som søkte til forstedene. Og bebyggelsen minnet mer om de solide borgeres løkkehus enn Enerhaugens eller Telthusbakkens pittoreske små stuer.

Omkring 1910 kom "Arctanderbyen" i Svingen som den første ansatsen til en hageby, og fikk straks større oppfølgere lenger unna bykjernen; Lille Tøyen, Ullevål og Hoffsbysen. På 1930-tallet kom Sinsenbyen, en blokkbebyggelse utenfor bygrensa. Etter krigen har utbyggingen av drabantbyer mangedoblet byens areal.

Utbyggingen utenfor byens sentrale strøk ble imidlertid aldri sammenhengende. Mellom treforstedene og villastrøkene lå det store åpne løkker, teglverk, gartnerier og rester av rent bondeland. Og når dette etterhvert ble bygd ned, ja da var det forlenget kommet til nye trehusområder lenger ut. Etterhvert ble såvel Bergfjerdingsken som Grünerløkka en del av det folk regnet som "indre by" og i dag regnes områder som Vindern og Grefsen som sentrale boområder.

Samtidig som byen vokste utover har det også skjedd store endringer i befolkningens yrkessammensetning. Fra å være en garnisonsby og utførselshavn på 1700-tallet, en voksende hovedstad med mer variert handel og håndverk i første del av 1800-tallet, og en voldsomt voksende industriby på slutten av 1800-tallet, er Oslo i løpet av 1900-tallet blitt avindustrialisert og et sentrum for det norske informasjonssamfunnet. Nye bynæringer har erstattet gamle.

I byens omland er endringene mye større ved at befolkningen i dag i svært liten grad er knyttet til bygdenæringene. Dels utøver de bynæringer, for eksempel i form av å arbeide i industri eller handel som har flyttet ut av bykjernen, for eksempel store kjøpesentre. Dels dagpendler de til arbeidsplasser i byen. Og det kommunale serviceapparatet er bygd opp for å tilfredsstille det man yrkesmessig må kunne kalle en bybefolkning.

Hvor går så Oslos grenser i dag? Administrativt

går de ved Lysakerelva i vest og Ellingsrudelva i øst. Men bebyggelsen er sammenhengende fra Heggedal i Asker til Vardåsen i Skedsmo. Og så langt ut som i Fet og Ski bor det flere som arbeider i Oslo enn i hjemkommunen. Er det "bybefolkning"?

Før i tiden var en by en by, og landsbygda var full av bønder og kuer. I dag er overgangen heller uskarp. Og det er i alle fall ikke noe nytt landskap som møter oss, verken visuelt eller økonomisk når vi passerer bygrensa. Samtidig er ny teknologi i ferd med å fjerne betydningen av å være fysisk nær hendelsene. Med noen få tasteklikk kan vi ta Hollywood inn i stua eller shoppe i et supermarked i England. Og en chattingpartner i Singapore kan være nærmere enn han som låser seg inn i leiligheten under oss.

Byen såvel som grenda som sosialt fellesskap er i alle fall i ferd med å forsvinne. Nå har rett nok byen helt fra de eldste tider bestått av flere sosiale lag, som hver for seg har dyrket sine omgangsformer og sine kulturelle tilbud. Men grendeskiller og byens grenser var samtidig en grense for hvem som kunne ta del i disse fellesskapene. Denne skranken har langsomt smuldret opp, men medfører det at fellesskapene blir større eller at fragmenteringen av dem bare øker? For mens det særlig i mindre bygder skjer en kulturell utarming, i form av at kinoer stenger og foreninger legges ned, blomstrer et stadig mer variert kulturliv i de større byene. Og i løpet av den siste mannsalderen har et blomstrende gate- og kaféliv blitt arena for Oslos nye sosiale fellesskap.

Samtidshistorikere er i ferd med å gi opp begrepet "by" som betegnelse for et topografisk fenomen. Hele det sentrale Østlandet er blitt en del av Oslos sosiale sfære og i stadig større grad avhengig av Oslo, ved at produksjon og handel mister sin basis i lokale forhold, men ligger der ene og alene på grunn av nærheten til byen.

Framtidsforskerne spår at denne utviklingen bare vil aksellerere inn i et globalt nettverkssamfunn. Noen få byer vil vokse mer og mer og dominere stadig større omland. Klarer Oslo da å hevde sin posisjon? Eller blir byen sugd opp i magnetfeltet rundt London eller Øresundbyen? Og blir den i så fall en stagnerende utkant eller en lykkelig og liten satelitt? Og uansett utvikling: Byens grenser vil, i den grad de fortsatt vil bestå, bare være en rent administrativ grense, plassert stikk i strid med tidens økonomiske mønstre, men som et minne om en tid da en by var noe håndfast og avgrenset.

Litteratur:

Oslo bys historie bd. 2 - 5

Kristiania kommune 1837 - 1886

Oslo Byleksikon

Ola Svein Stugu: Kva er ein by i ei urbanisert verd? Innlegg på Byarkivets fagseminar 13.04.2000

Briskeby

Fattigstrøk på beste vestkant

Det har alltid vært forskjell på øst og vest i Kristiania, men det har aldri vært bare solside i vest og fattigdom i øst. På begge sider av elva fantes bedre såvel som simplere strøk. Og den eldste bebyggelsen kan ofte ha en annen karakter enn det som senere har kommet til å prege et strøk.

I vest var Briskeby et gammelt fattigstrøk – to rekker med små trehus – i sterk kontrast til de solfylte løkkene omkring. Da de første husene ble bygd, lå stedet langt ute på landet. Mot slutten av 1800-tallet ble de liggende mellom nye og mondene gårder, og da de etterhvert ble revet, fikk Briskeby mer og mer preg av alminnelig vestkant.

Av Leif Thingsrud

Omkring 1850 besto Frogner-området av store løkkeeiendommer, som Kristianias solide borgere begynte å bygge ut med villaer og store hageanlegg. En mannsalder senere begynte man å regulere rette gater og oppføre dels villaer, dels karrébebyggelse med leiligheter for mellomklassen. Idag er området en spennende blanding av villaer, eldre gårder og nyere gårder som har tatt de gamle løkkeanleggenes plass.

Midt i dette finner vi enkelte gamle småhus, rester av en bebyggelse som huset samfunnsklasser som måtte nøye seg med å kaste misunnelige blikk inn til løkkeeiendommenes lysthus og kjeglebaner. Den største samlingen fattigmannshus fantes på Briskeby. Bydelen var stort sett ikke mer enn ei

dobbelt husrekke, men den skilte seg klart fra den bebyggelsen som etterhvert skulle dominere strøket omkring.

Festetomter med husmannskontrakter

Opprinnelig var Briskeby to husmannsplasser under Frogner med jordvei nord for løkka Kullebunden. Men i siste halvdel av 1700-tallet gikk begge over til å bli forpaktningssløkker. I 1781 skal det ha stått en låve på den søndre og en låve og ei husmannsstue på den nordre. Briskebyveien gikk i østkanten av jordene, til dels langs den daværende bygrensa og var sommervei til Frogner gård. Frognerveien fungerte bare som vintervei, da den ikke var skikkelig opparbeidet vest for løkka Punchebollen, som lå der den krysser Frederik Stangs gate.

Gammelt og nytt side om side preger Briskebyveien idag. Nærmest ser vi de to bygningene på nr. 70. (Foto: Leif Thingsrud, 1998. Original i Byarkivet)

I 1800 kjøpte general Haxthausen en større del av den store Frogner-eiendommen og bygde Lille Frogner, øverst i nåværende Lille Frogner allé. Fra 1822 til 1827 festet han og hans arvinger bort tyve tomter på Briskeby. De fleste var ganske små, men fire var store. Festerne betalte ingen avgift, men skulle arbeide på gården noen dager i året. For de fleste dreide det seg om tolv dager. Husene ble liggende i to rader på venstre side av Briskebyveien.

I 1827 kjøper kong Karl Johan Lille Frogner. Han ønsket å anlegge en sammenhengende park fra Slottet til Bygdøy, og satte følgelig ikke særlig pris på de små stuene på Briskeby. Han ville derfor løse inn disse festekontraktene, men rakk bare å sikre seg to før han solgte det hele i 1848.

Manntallet fra 1832 viser at det da var minst nitten bebodde hus der. I alt var det 32 familier med 117 personer. Nitten av familiefedrene er betegnet som "Arbeidsmand", fem er skomakere og to er snekkere. Ellers er det en smed, en skredder og en tømrer. To er oppført som "fattig huseier" og en leieboer var bare "meget fattig". Stort mer proletært får det vel knapt blitt i et førindustrielt samfunn. I ligningen for 1852 er det bare innført tolv personer med bopel på "Breskebye", men det kan ikke være tvil om at det bodde adskillig flere der. Men de hadde vel ikke noe å skatte av.

Omkring 1850 utparsellerte den nye eieren av Lille Frogner, Otto Løvenskiold, resten av Briskeby-området. Festerne i de gamle stuene fikk også kjøpe tomtene, og eiendommene ble skyldsatt og innført i matrikkelen i 1862.

Tømmer og utmurt bindingsverk

Mange av de små 1820-tallshusene ble revet eller helt ombygd på 1860- og 70-tallet. Nye og større hus, med plass til flere losjerende familier, ble oppført. Stadig bygde de aller fleste i tre, enten i to etasjer eller i en etasje med "forhøiet loft". Men det kom også opp murgårder, som nr. 32. Den treetasjes gården, som sto ferdig i 1877, erstattet et enetasjes tømmerhus.

Det er bare i noen få tilfeller det lar seg gjøre å finne sikre opplysninger om byggeår. En del brann-takster er gått tapt, og en del hus sto også lenge uforsikret. De to etasjes leiegårdene av tre, med fasade helt inn til gata, er imidlertid typiske for 1860- og 70-tallet. Et eksempel var nr. 46, som ble oppført i 1872. 11. november ble det tatt opp brann-takst på hovedbygningen, og beskrivelsen lyder:

"en Vaaningsbygning i 2 Etager af Planker, tækket med Bord og Steen, med zinktagrender 17 1/4 Alen lang, 10 3/4 Alen bred, 9 Alen høi, indeholdende i 1ste Etage Gang med Trappe til 2. Etage, kjøkken med Komfur og 4 Værelser; i 2. Etage er Gang med Trappe til Loftet og 2 Aflukker, Kjøkken med Komfur og Bænk samt 3 Værelser;

ovenpaa er uindredet Loft; under Kjælder i 2 Rum. Her er 11 Døre, 14 Fag Vinduer, 4 Ovne og 2 Komfurer (65 d), 2 Plankedøre. Taxt 1000 d, hvoraf for Grundmuur 70 d."

Huset er representativt for Briskebybebyggelsen. Det er enkelt utstyrt, men med noe større leiligheter enn mange av nabohusene. Nr. 70, en enetasjes tømmerstue, som ble utbedret en del i 1873, hadde to leiligheter på en grunnflate på 64 m². Dette var slett ikke uvanlig.

Med byutvidelsen i 1878 ble det innført mur-tvang i området. Rett nok ble det straks lempet på, slik at folk kunne bygge trevillaer, men tett trehus-bebyggelse kunne man – av hensyn til brannfaren – ikke tillate at det ble ført opp mer av.

Omkring 1930 ble de første trehusene revet og erstattet med fem eller seks etasjes leiegårder. Noen flere gikk rett etter krigen, og smått om senn måtte hus etter hus vike for en ny tid. Det meste av den gamle bebyggelsen ble allikevel stående til ut på 1960-tallet, men i dag står bare seks hus igjen, deriblant nr. 42, kjent som Galleri Albin Upp, og nr. 68, som antakelig begge er fra byggeperioden på 1820-tallet.

Mange yrkeskvinner

I matriklene framover mot århundreskiftet finner vi få eiere med tittel. Det betyr helst at de var alminnelige arbeidsfolk, og de som er titulert, er for det meste håndverkere og småkjøpmenn. En "fabrikk-mester" og en kirkesanger finnes i 1869, og på 1880-tallet er det flere snekkere som eier. Men i det store og hele er det en arbeider- og håndverker-befolkning vi finner i Briskebyveien.

Folketellingen i 1905 viser at det var nærmere 350 innbyggere i gårdene på sørsida av Briskebyveien ovenfor krysset med Niels Juels gate. De få større murgårdene hadde sjølsagt ofte mange leiligheter, men mange bodde også i småhus. Flere av disse hadde bare en eller to leiligheter.

Det som preget strøket var det store antallet yrkesaktive kvinner. Av de yrkesaktive var det flere kvinner enn menn, og over halvparten av disse igjen arbeidet med vask, stryking, søm, strikking eller annet lavtlønnsarbeid, som å være tjenestepike. En del kvinner levde dessuten av pensjon eller renter og noen var på fattigkassa. Mange var enker, mange ugifte, og en god del også skilte. Fire lærerinner og noen småhandlende og kontordamer kunne vanskelig veie opp inntrykket av fattigdom.

En drøy tredjedel av mennene var håndverkere, en tredjedel "arbeidere" ellers. Arbeiderne var for en stor del løsarbeidere, og mange av håndverkerne var knyttet til bygg og anlegg. Såkalte "finere" håndverk var dårlig representert. Noen få kjøpmenn, funksjonærer, løytnanter, en skipsreder og en disponent var det en kan kalle strøkets borgerlige innslag.

Briskeby ble langt på vei en fattigdomsstripe, klemte mellom løkkene i vest og en stadig mer innpåsliten karrébebyggelse i øst. Oppløsningen av miljøet skjedde gradvis, ettersom de gamle stuene måtte vike for moderne forretnings- og boligbygg. Flere av de andre gamle treforstedene har den siste mannsalderen fått hevet sin status, ved at kunstnere og akademikere tar over husene og gjennomfører mer eller mindre vellykkede rehabiliteringer. På Briskeby vil nok heller ikke de få gjenværende husene bli revet med det første, men noe sammenhengende miljø klarer de ikke å skape. De er og forblir bare rester av en gammel forstad.

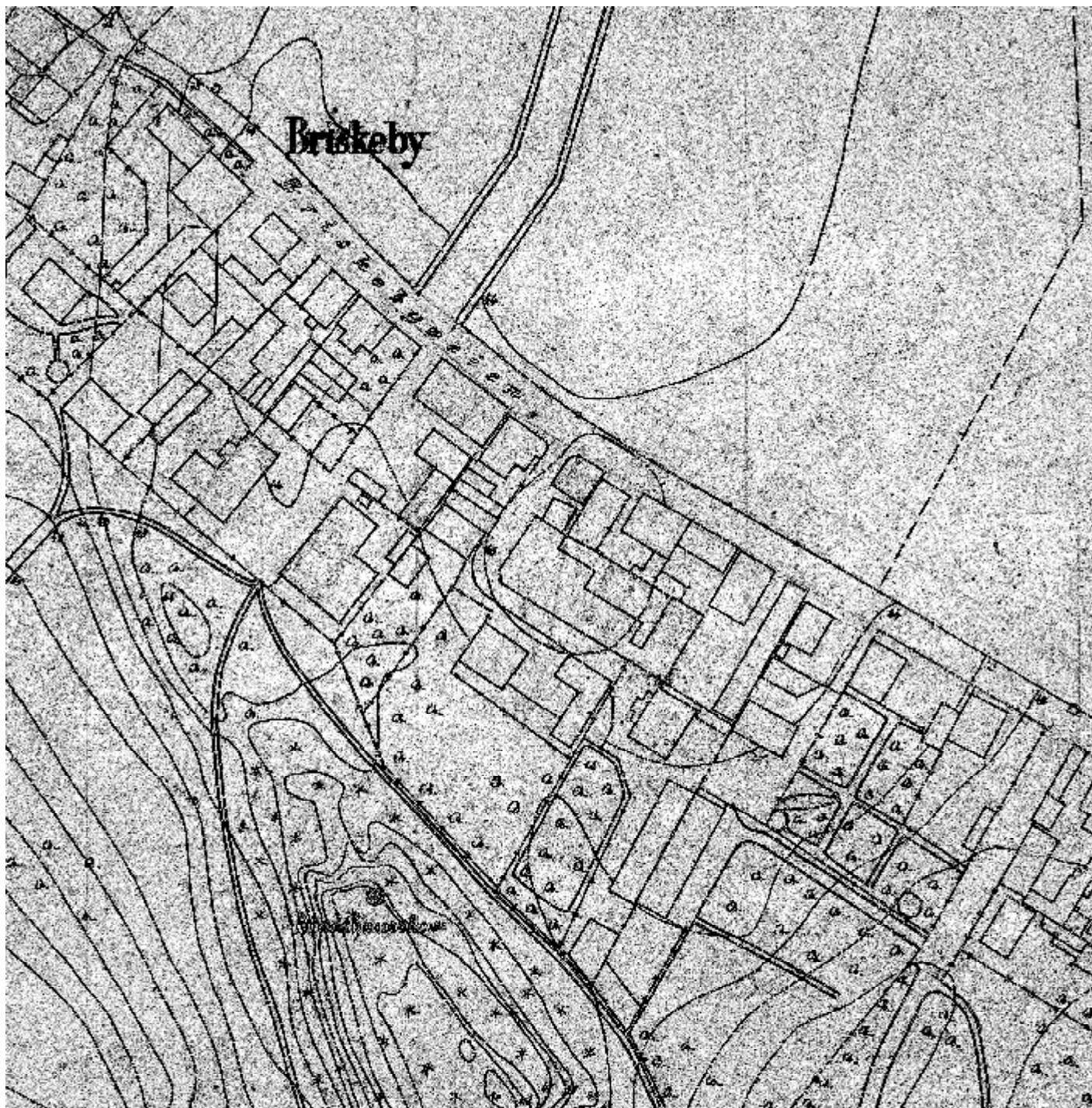
Utrykte kilder (i Oslo byarkiv):

Aker ligningskommisjons hovedprotokoller
Kommunal folketelling 31.12.1905
Stadskonduktørens grunnmatrikler
Mannfallsliste for "Søndre Vestbygden" 1832
Branntakstprotokoller for Vestre Aker

Trykte kilder / litteratur:

Arno Berg: "Gamle navn og løkker på Frogner" i *Oslo byarkiv* a va 6/1949
Tom Bryn: "Danserinnen på Lille Frogner" i *Oslo byarkiv* inn 1/1988
Alf Næsheim: *Oslo byarkiv* i so bd. 2 og 5
Kristiania bys matrikler 1869, 1885, 1896
Beskrivelse av de matrikulerte Eiendomme i Akers Herred, 1869
Oslo byleksikon, Oslo 2000

Næsers kart fra byutvidelsen i 1878 viser Briskeby som en dobbelt rekke av små trehus mellom jorder og løkker. (Original i Byarkivet)

Individ og kollektiv på Nordstrand og Ljan

I januar og februar 1881 kunne man se annonser i Aftenposten om salg av landstedtomter like ved Nordstrand stasjon. Frisk luft og lett adgang til sjøen og friske sjøbad ble fremhevet, og det ble da også solgt tomter og bygget villaer som snart kom i helårsbruk. Også ved den neste stasjonen, Ljan, skjøt villaene i været. Hva slags livsstil utviklet seg i de nye villaforstedene?

av Finn Erhard Johannessen

Den amerikanske historikeren Kenneth T. Jackson skriver i sin bok

isation of the United States at det var stor forskjell

som vokste fram på 1800-tallet. I byene levde folk tett på hverandre, og de som flyttet ut til forstedene

"The new ideal was no longer to be part of a closed commu-

wonderland walled off from the rest of the world."

Hadde de som flyttet ut fra Kristiania og til de første

siden tilsvarende idealer?

På

fram etter at Smålsbanen ble åpnet i 1879. De aller fleste innbyggerne kom flyttende fra Kristiania, of-

plasseres i det som har vært kalt "lower upper middle class". Familiefedrene var departementsfolk,

også en og annen banksjef og direktør.

Kamp mot ølservering og annen støy

En stor del av sveitservillaene som ble bygget på denne tiden, står ennå. De er store, og havene var opprinnelig på omkring fem mål. Det var altså god plass, og mye av livet, både for voksne og barn, utspilte seg her. Enkelte av navnene på eiendommene, som Borg, Retræt og Retiro, forteller at tilbaketrukkenheten også var et idealt mål.

Det var selvfølgelig viktig at man ikke ble forstyrret, og ro og fred var da også en helt sentral verdi i villasamfunnene. Ved utparselleringen av tomter ble det brukt klausuler for å hindre støyende virksomhet, og for velforeningene var det viktig å bekjempe alt som medførte bråk og spetakkel. Det var nok å gripe fatt i.

Ljans Vel arbeidet energisk omkring århundreskiftet for å få inndradd ølretten til Ljans Skysstasjon, og lyktes til slutt, mens Nordstrand Vel i 1890-årene hadde mye strev med de to dansestedene Fjeldklang og Blomstersæter. Her var det stor aktivitet i helgene, og gjestene kom reisende fra byen. Stedene var pussig nok drevet av IOGT-losjer, men det var det ingen som skulle tro. Naboene klaget over bråk og spetakkel. *"Mangen en gutt kom hjem med blått øye og oppskrapte knokler, mangen en jente fikk kjolen sin og kanskje mer ødelagt når karfolkene ble for ville i dansen,"* heter det i en senere omtale av Fjeldklang.

På Blomstersæter var det mer ordnede forhold. Gjестene skulle i prinsippet være avholdsfolk, *"men selv avholdsfolk kan ha med seg en liten lerce"*, som det heter i en senere artikkel om stedet. *"Jühne ryster på hodet bare ved tanken på Blomstersæter og Fjeldklang"*, heter det i et intervju med en gammel skomaker på Nordstrand. *"Kortspill og dans, fyll og spetakkel hørte til dagens orden, og det var slett ikke ufarlig å ferdes ute etter mørkets frembrudd"*.

Sveitservillaene kneiste stolt omkring Ljan stasjon, hvor toget hentet deres eiere på vei til kontoret i Kristiania (Foto: Wilse, 1903. Kopi i Byplankontorets bildearkiv, Byarkivet)

Ulvøysundet sett fra Bekkelagskollen i 1907. Villa-bebyggelsen på Nordstrand i bakgrunnen. (Foto: Wilse. Kopi i Byplankontorets bildearkiv, Byarkivet)

Gardister stormet varieté

Til tross for god kontakt med lensmann og fogd stedene, det manglet hjemmel. Men problemet løste seg ved at Fjeldklang brant ned i 1898, mens hadde andre planer for stedet. Alle sorger var likevel ikke slukket, for nettopp nå sto Nordstrand Bad varietéteater, og til tider gikk det meget friskt for seg.

strandaffæren i juni 1901 da en stor skare gardister stormet scenen fordi de mente gardistuniformen ble

vært oppsummert slik: *"De stormet scenen, rev klærne av en skuespiller, truet skuespillerinnen på livet så hun svimet av, flerret kulissene og ropte brann mens glass og flasker for gjennom luften"*. Først omkring 1910 senket freden seg på Nordstrand Bad, og Nordstrand ble det innflytterne hadde drømt om: et stille og fredelig villastrøk.

Velforeninger skaffet vei og vann

Så langt synes det fredelige livet i villaene på Nordstrand og Ljan å falle godt sammen med de idealer Jackson finner fra forstadslivet i USA. Men det er bare én side av saken. Livet på Nordstrand og Ljan hadde også et sterkt kollektivistisk innslag, noe som har vart langt opp i tid. Innflytterne kom til et uferdig villastrøk og måtte selv gå sammen for å utvikle det.

Velforeninger ble stiftet raskt, og hadde viktige oppgaver med å organisere veibelysning, vedlikehold av veiene og mange andre praktiske oppgaver. Det var for eksempel vellene som forhandlet med det private selskapet Glommens Træsliberi om forsyning av elektrisitet til stedene. Og vellene arbeidet selvfølgelig som pådrivere overfor kommunen, jernbanen og andre institusjoner for å ivareta stedenes interesser.

Vannforsyningen til Bekkelaget, Nordstrand og Ljan fra Nøkle vann ble organisert av lokale krefter. Her som på mange andre områder kom kommunen inn etter hvert, men lokale krefter påtok seg stadig nye oppgaver. Det ble bygget menighetshus og tuberkulosehjem etter lokale initiativ, og Nordstrand Vel drev Nordstrand Bad i tiden fra 1915 og fram nesten til annen verdenskrig (men da kun som et badested). Ekebergbanen ble innviet i 1917, og her hadde lokale krefter og lokal kapital spilt en viktig rolle.

Videre utviklet det seg tidlig et aktivt foreningsliv. Det ble stiftet forskjellige idrettsforeninger, mannskor, en stor mengde kristelige foreninger der kvinnene dominerte, og til og med en biavlforening. Det fantes altså et offentlig liv på Nordstrand og Ljan som en stor del av innbyggerne var engasjert i. Men det var utenfor havegjerdet.

Kilder:

Finn Erh. Johannessen m.fl.: *in o i a a*, Oslo 1990
Finn Erh. Johannessen: Manuskripter til bok om Nordstrand

Finn Erhard Johannessen er amanuensis i historie ved Universitetet i Oslo. Artikkelen er et utdrag av et innlegg på Byarkivets fagseminar 13.04.2000.

Sinsenbyen

Funkisby på bondelandet

Da depresjonstiden i 1930-åra gikk mot slutten, så Oslos befolkning fremtiden lysere imøte. Mange ønsket seg en bedre bolig, og for ti-tolv tusen ble det oppfylt da de kunne flytte til den nye bebyggelsen som reiste seg på jordene til gamle Sinsen gård i Østre Aker. For de fleste av den nye bydelens beboere innebar flyttingen at bostandarden økte betraktelig.

av Åse Flatabø Egeland

På midten av 1930-tallet kneiset Sinsen gård ennå høyt over Oslogryta. Det gamle, vakre sveitserstil-huset var hjemmet til familien Schou og hadde vært bakgrunn for flere store fester med sosietet tilstede, mest fra hovedstaden, men ellers fra såvel inn- som utland.

Men i 1934 var det slutt på både fester og gårdsdrift. Da kjøpte Firma Brdr. Johnsen Murmestrene A/S opp hele gårdsarealet, ca 170 mål, og startet umiddelbart opp byggingen av det de kalte Sinsenbyen.

Området ligger nordøst i byen og besto av jorder, slake skråninger og en bratt fjellskrent. Noen store og majestetiske trær som var rester etter familien Schous park og den staselige kastanjealleen, fikk stå igjen. Tomtegrunnen ble ikke planert ut da byggingen tok til, slik det hadde vært vanlig å gjøre i Oslo. Alle ungene som mot slutten av 1930-tallet og i 1940- og 50 åra, kom til verden og vokste opp i Sinsenbyen, fikk derfor mye glede av de barnevernlike omgivelsene.

Den moderne bydelen

I meget raskt tempo kom den ene leiegården etter den andre på plass, først på Sinsen terrasse, deretter fulgte de andre veiene og gatene etter, til 1939, da alle de 45 gårdene sto ferdige.

Trettiåras hovedretning innen arkitektur var som kjent funksjonalismen, og de to arkitektene Kristoffer Lange og Thorvald Hauff hadde slike idealer klart for øye da de utarbeidet Sinsenprosjektet.

Husene har flate tak, teglsteinen er et visuelt blikkfang og lamellbebyggelsen gir klare signaler om hva arkitektene ønsker å understreke; det moderne. Leilighetene var også meget velutstyrt i forhold til 1930-åras vanlige bostandard, elektriske komfyrer i hver eneste leilighet, store fellesvaskerier og moderne bad med wc, og varmt vann fra sentralfyringsanlegg som også varmet opp alle leilighetene. Lys, luft, grøntarealer og rene, enkle linjer i arkitekturen var også noen av de velkjente funksjonalistiske ide-

alene som vi finner i bomiljøet til de nye sinsenfolkene.

Mor, far og noen flere

Etterhvert som den ene leiegården etter den andre sto ferdig kom det en jevn strøm av nye beboere. Hvor de kom fra alle sammen – var de innflyttere eller innfødte i Oslo og Aker?

I de kommunale folketellingene finnes svaret; litt over 85 % kom fra Oslo med nærmeste omegn, resten kom fra nær sagt hele landet. Av oslofolk kom 58 % fra sentrum eller østlige bydeler, mens bare 7% kom fra vestkanten, 26 % kom fra områdene rundt byen, som Bryn, Nordstrand, mange fra Grorud og Økern osv.

Det er ganske overraskende at såpass mange var født og båret i hovedstaden. Vi hører jo til kjedsommelighet at Oslo er innflytterbyen og at alle har en bestemor på landet. Det er faktisk ganske mange som har en i byen også! En av beboerne på Sinsen, en 78 år gammel dame proklamerte stolt:

"Jeg er fra Sagene jeg, ordnt'lig Oslo-jente skjønner du!! Faren min også, han var født og bodde på Sagene hele sitt liv, mens a'mamma var svensk."

Hele folket i arbeid

Yrkesmessig tilknytning sier meget om hvilket sosialt sjikt som hadde bosatt seg på Sinsen. I de kommunale folketellingene er det opptegnelser om hver eneste familie. Dette kildematerialet fortalte om et overveldende antall håndverkere.

Kontorister, sekretærer og lavere funksjonærer var det like mange av som arbeidere, og for øvrig var nesten alle slags yrker representert. Det var politifolk og journalister, det var en prest og et par leger, tre konduktører og noen drosjeeiere, ni husgjelpere og en hærsikare av selgere, sydamer, kelnere og ekspeditører, kjøpmenn og sjåførere, til og med tre gartnere. Kort sagt, en skjønn blanding av alle mulige yrker, det eneste som ikke var registrert var bønder eller fiskere, men en kveghandler var det!

Åse Flatabø Egeland er cand.philol. med etnologi hovedfag fra 1995. Artikkelen er et sammendrag av hovedoppgaven hennes, som hun presenterte på Byarkivets fagseminar i år.

Tendensen i Sinsenbyens sosiale sjikt var likevel enkel å se; det var få fra samfunnets laveste sjikt. Så å si alle sammen hadde arbeide å gå til, bare tre stykker var registrert som arbeidsledige. Det var også få beboere fra samfunnets høyeste sjikt. En av forklaringene på det kan være størrelsen på leilighetene, de initierte ikke velbeslåtte oslofolk til å flytte til Sinsen. Eksempelvis; toromsleilighetene som det var flest av, var fra 48 til 55 m² store, ettroms var fra 33 til 38 m² og treroms fra 50 til 70 m².

Glemt trengsel

Å ha knapt med penger er ikke noe nytt fenomen. En av de gamle sinsenbeboerne, en kvinne på over 80 år, fortalte om livet i gamle dager. Hun hadde tre sønner og en gjerrigknark til ektemann.

Hun fikk et spørsmål, basert på informasjonen fra folketellingene, som lød: Hvordan innrettet dere soveplassene den gangen i slutten av 30-åra, da dere hadde losjerende? Kanskje var formuleringen uheldig, for spørsmålet må ha berørt svært sensible forhold for henne. Først ville hun ikke vedgå at hun i det hele tatt hadde hatt leietakere, men da jeg påpekte at jeg hadde funnet dette i offentlige arkiver, måtte hun bekrefte det – motstrebende – men hun føyde til:

"Huff nei, slike gamle greier er det da ikke nødvendig å grave i. Dette vil jeg bare glemme."

Det tilsynelatende enkle og ukompliserte spørsmålet rippet opp i det ubehagelige faktum at de måtte ha losjerende. Bakgrunnen til fortrengningen kan vel være mange, men ektemannens gjerrighet var tydeligvis en viktig årsak. Å være nødt til å ta to fremmede inn i leiligheten på to rom, på 48 m², hadde

vært fryktelig for henne. Som gammel dame var hun meget tilfreds med å leve alene i den velstelte leiligheten med en storslått utsikt over Oslo by, med fjorden og øyene.

Svært mange hadde tidligere bodd i gamle gårder i sentrum og syntes at de kom til "himmerike" da de flyttet inn i de nye leilighetene sine på Sinsen. Den fryden kunne jeg tydelig fornemme, selv etter en mannsalder. Bare det å kunne bruke så mye varmt vann som de ønsket, alltid ha det varmt i boligen sin og vaske tøy i de store vaskeriene, alt sammen var storartet.

Idag er det naturligvis en del forhold å kritisere, men den gløden de gamle damene la for dagen når det gjaldt innflyttingstiden var ganske rørende. Jeg ser ikke bort fra at det også kunne ha med damenes egen fase i livet å gjøre, de var unge, livet lå foran dem og de hadde øket sin levestandard mange hakk ved å kunne ha muligheten til flytte opp til Sinsen. Disse følelsene kunne manifestere seg ved en glorifisering og idyllisering av livet i de nye gårdene, sett i ettertid, men uansett ga de klart uttrykk for at det var et bra sted å bo gjennom hele livet.

Utrykte kilder (i Byarkivet):

Kommunale folketellinger for Aker 1935-1939

Trykte kilder og litteratur:

Adressebøker for Aker, 1934-39

Egeland, Åse Flatabø: *ins n igs i ns a an*, hovedfagsoppg. i etnologi, UiO, 1995

Iversen, Helge: *ins n o a*, Oslo, 1981

Pedersen, Oscar: *n i n o o ins n n og vo an n i i*, Oslo 1938

Rognerød, Dag-Ivar: "Sinsen- en herskapelig gård i Aker" i *inn*, Oslo, 1998

Restaurant og kino lå i Trondheimsveien 163. (Foto: Harstad, ca. 1938. Kopi i Byplankontorets bildearkiv, Byarkivet)

Kampen om verdistigningen

Når dyrka mark trekkes inn i byutviklingen, mangedobles verdien av jorda. Oslo har før og etter siste krig vokst på bekostning av dyrka mark. Så lenge private grunneiere sto for utparsellering og utbygging selv, så ikke myndighetene det som noe stort problem at tomteprisene steg. Men da kommunen ble den viktigste utbyggeren etter krigen, var jordverdistigningen som grunneierne kunne innkassere, blitt kommunens hodebry.

Kommunens plan var å ekspropriere bondegårdene i Aker i forkant av utbyggingen og verdiøkningen. Denne kampen om verdistigningen viste seg raskt å bli en kamp kommunen ikke kunne vinne, og der prinsippene ble viktigere enn målet om å avskaffe boligkøene.

Av Bård Alsvik

Det kan være hensiktsmessig å trekke paralleller til Ville Vesten når vi skal se på bakgrunnen for kommunens utbyggingspolitikk i det tidligere Aker etter krigen. Det kanskje mest kjente historiske eksemplet på at grunnverdien stiger når jorda blir trukket inn i en urban utvikling, finner vi her, da jernbanen ble bygget tvers over det amerikanske kontinent i 1860- og 1870-årene. I forkant hadde det vært en stor spekuljonsvirksomhet, spesielt i California. Spekulanter kjøpte opp store områder for en forsvinnende liten sum og ventet på at jordverdien skulle stige. Så kom gullfunnene og siden jernbanen. Jorda, som bare hadde hatt verdi for beitende bøfler og som jaktmarker for urbefolkningen, ble med ett en ettertraktet "vare". Folk kom i strie strømmer. Spekulantene toet sine hender og solgte jorda villig vekk med enorme fortjenester.

En ung journalist, Henry George, hadde på nært hold fulgt spekulasjonen like før jernbanen ble ferdig. I sitt hovedverk *Progress and Poverty* (1879), hevdet han at grunnverdistigning som skyldtes samfunnets vekst, satte et privilegert mindretall i stand til å berike seg på andres bekostning. Den økte avstanden mellom fattig og rik, og var i følge George selve den "sosiale grunnurett" i samfunnet. Gjennom skattlegging av grunnverdien ville George gjøre det ulønnsomt å eie jord. Det ville ikke lenger være noe privilegium, og skatten ville gjøre alle innbyggere til medeiere i jorda.

Henry Georges ideer spredde seg og nådde Europa og Norge rundt århundreskiftet. Her i byen var det særlig borgermester og stortingsmann H. E. Berner som engasjerte seg i spørsmålet om såkalt "ufortjent verdistigning". Uten å være georgeist, var han en svoren tilhenger av skatt på grunnverdistigningen. Berner, som så en skattlegging av verdistigningen som et kjærkomment tilskudd til en slunken bykasse, hadde regnet seg fram til at verdien av grunnen i Kristiania hadde steget med 330% fra

1886 til 1906, takket være byens vekst og den økte etterspørselen etter tomter.

Verken Berner eller mer ihuga georgeister klarte å få Stortinget med på en innføring av en grunnverdistigningsskatt. Til det sto den private eiendomsrett for sterkt i Norge. I stedet fortsatte tomteprisene å stige. Hovedstaden hadde et særlig problem all den tid Aker strittet i mot å la Kristiania få kontroll med veksten ut i landkommunen. Tomtemangelen innenfor bygrensa var presserende, og kravet fra byens representanter om å slå de to kommunene sammen ble stadig mer gjeldende.

"Vill Vest" i Aker

At byen ville ta nye veier inn i Aker var åpenbart, selv uten Kristiania kommunes hjelp. Forstadsbanene viste vei og gjorde det mulig å bo i Aker og jobbe i byen. Og i god "Vill-Vest-stil" slo spekulantene til. I en annonse i *Aftenposten* i 1907 under overskriften "God Spekulation", kunne Kasserer Olsen, som mellommann for selger, tilby "*ca. 100 Maal dyrk. Mark med gode Huse, nær den anlægghendes Ekebergsporvei og Bernhus Skole, skikket for Udparscel*". Senere på året, i samme avis, kunne Høyseterrettsadvokat Hilditch tilby 160 mål ved bygrensen "til udparsellering". Denne eiendommen lå like ved Akers nye vannledning, den var gjennomskåret av Nordbanen og hadde den elektriske kraftledningen fra Kykkelsrud i umiddelbar nærhet.

Eiendommen, som til da bare hadde hatt verdi for bonden som dyrket den, var innhentet av byens vekst og hadde fått en verdi som tomtegrunn. Og en potensiell kjøper, som var villig til å ta risikoen, all den tid det fantes noe å tvile på, kunne gjøre god forretning hvis han solgte unna 160 tomter à ett mål. Det gjaldt bare å vente på det rette tidspunktet, og den rette prisen.

Eierne av gårdsbrukene var også blitt klar over hvilke verdier som lå i jorda. De som ikke lot salget gå gjennom en advokat eller en annen eiendomsutvikler, utparsellerte selv. Akers Reguleringsvesen

prøvde på sin side å ha et ord med i laget for ikke å slippe tøylene helt, men som regel var det det private initiativ som la føringer på hvordan eiendommene ble regulert.

At private fikk styre boligbyggingen i Aker var et særlig problem for byutviklingen. Eiendomsutviklerne hadde profitt for øyet mer enn å skape funksjonelle bysamfunn. Dette sto i skarp kontrast til den gjennomregulerte bebyggelsen på for eksempel Torshov og Nordre Åsen.

Men byens planleggere tenkte ikke bare funksjonelle og ordnede boligområder. Det var også et spørsmål om å gi flest mulig et tilbud om bolig, uten at det gikk på bekostning av trivsel og velvære. Men å bygge villaer og småhus til alle sammen, det ville ikke gavne boligsaken. Flere planleggere så derfor med gru på det som skjedde i Aker. Byen var i ferd med å bli omringet av et sammenhengende belte av villaer og småhus, uten sentra og friarealer, og hvor det ville bli både kostbart og vanskelig å knytte sentrum opp til et nytt Oslo som før eller siden måtte komme utenfor dette beltet.

Øynene vendt mot Stockholm

Etter frigjøringen gikk det i retning av en sammenslåing av Aker og Oslo. Allerede i 1946, to år før sammenslåingen, møttes Oslos og Akers planleggere for å diskutere hvordan den nye felleskommunen skulle sikre seg den ubenyttede jorda i Aker. Planen var enkel og kompromissløs, og inspirert av den svenske hovedstaden. Helt siden århundreskiftet hadde Stockholm kjøpt opp eiendommer i nabo-kommunene. Ved utbruddet av andre verdenskrig eide byen nærmere 18.000 mål, noe som gjorde det svært vanskelig for tomtespekulanter å overleve, og som bidro til å holde prisene på et meget lavt og stabilt nivå.

Denne strategien ble adoptert av Oslo. Byen skulle bygge opp store tomtreserver som skulle ta luven fra tomtespekulantene. I all hemmelighet ble det utarbeidet en plan for hva som skulle erverves først, men på sikt skulle kommunen stå som eneeier av all byggegrunnen i Aker; nærmere 30 000 mål dyrka mark samt flere tusen mål skog, det vil i hovedsak si hele Groruddalen og gårdene rundt Østernsjøvannet og på Nordstrandsplataet.

Hovedprinsippet i planen var å kjøpe opp eiendommene før det ble utarbeidet reguleringsplaner. En vedtatt reguleringsplan ville presse prisene. Det samme ville kommunens anstrengelser med å føre fram vei, vann og kloakk. I tillegg måtte private eiendomsutviklere holdes i sjakk. Kommunen så det som hensiktsmessig at de store "sosiale" boligselskapene, som OBOS og Ungdommens Selvbyggerlag, sto som utbyggere, all den tid disse ikke bygde for profittens del, men i tråd med kommunens utbyggingsprogram, til beste for byen og dem som

Havebyen Mellem Hovind.
Tomter tilsalgs ved advokat Pantervold.
 Av Mellem Hovind (ved Ø. Akers kirke) tilhørende fru stor-
 ligsmænd Fraas, er størsteparten nu regulert til utparcellering som
 Haveby, ialt 136 tomter av vel 1 maale størrelse. Ved bortsalg ut-
 lægges 6 maal til fælles park og legeplads. Pris 75 øre pr. kvadr.
 Helt eiendommen bestaar av fortrinlig dyrket jord. Ca. 20 minutter
 fra Grefsen og Vaalerengtrikken. Der arbeides forevrig for spor-
 vainsforlængelse. Trykt prospekt faas hos underlegnede, som bistaar
 med ordning av boligbanklaan. Tomterne paatises først søndag av
 agronom Fraas, Mellem Hovind.
Advokat Michael Pantervold,
 Østra Slottsgate 12.

skulle bo i boligene. Byggeselskaper som Selvaagbygg, sto for det motsatte i kommunens øyne. På tross av at Selvaag helt tydelig hadde mye å bidra med når det gjaldt å løse boligsaken, var han for "privat" i boligrådmann Trygve Nilsens øyne. Det var i stedet staten som skulle komme til å gi Selvaag mulighet til å virkeliggjøre sin rasjonelle byggemetode på Veitvedt.

Ekspropriasjonslov i kommunens (h)ånd

Før kommunen kunne sette sin plan ut i livet trengte den et slagkraftig ekspropriasjonsverktøy. Før krigen var det bygningsloven som regulerte kommunens muligheter til ekspropriasjon. Men en forutsetning for ekspropriasjon etter denne loven var at det på forhånd var utarbeidet reguleringsplaner. Dette passet ikke inn i planleggenes ønske om å komme verdistigningen i forkjøpet. Nærmest på bestilling fra Oslo kommune ble en ny ekspropriasjonslov vedtatt i 1946. Loven skulle gjøre det mulig for kommunene, med "forutseenhet og våkent initiativ", å føre en "aktiv tomtopolitikk", som det het i lovinnstillingen.

Landet var under gjenreise og det var lett for kommunalkomiteens formann på Stortinget, Theodor Broch (A) å se at den landsomfattende boligreisingen som nå var planlagt forutsatte "et tilbud på byggetomter som neppe vil foreligge uten en utstrakt adgang til ekspropriasjon". Like lett var det å få gjennomslag for prisreguleringen av fast eiendom som ytterligere skulle være et våpen i kampen mot den ufortjente verdistigningen. Denne ble innført som et ledd i den alminnelige prisreguleringen landet hadde hatt siden høsten 1939, og som var blitt skjerpet etter at Norge var kommet med i krigen i april 1940. Ved frigjøringen ble den opprettholdt med den bestemmelse at det var forbudt å ta høyere priser på fast eiendom enn det som var tilfellet i området før okkupasjonen.

Alt lå nå til rette for at kommunen kunne nå sitt mål: å bli eneeier av byggegrunnen, til den pris

Tilbud om utbyggingsarealer eller tomter fantes stadig i avisene. Men ikke alle prosjektene lot seg realisere. "Havebyen Mellem Hovind" ble det aldri noe ut av. (Social-Demokraten 26.04.1914)

grunnen hadde i 1940, det vil si som dyrka mark. Utad proklamerte kommunens representanter at kommunen måtte stå som eier av byggegrunnen for å sikre en rasjonell og hensiktsmessig utnyttelse av arealene. Leser vi de interne dokumentene i saken og ser disse opp mot de resultatene kommunen oppnådde, både når det gjaldt forhandlingene med grunneierne og utbyggingsresultatene generelt, vil vi imidlertid se at prinsippene helt tok overhånd for fornuften. Kommunen viste ingen vilje til å inngå kopromisser med grunneierne når det gjaldt å la de selv få utparsellere eiendommen, selv ikke der et kompromiss utvilsomt ville ha skaffet folk boliger fortere enn det kommunen selv var i stand til, og det i en tid hvor bolig mangelen var prekær.

Mot nederlag

I starten gikk det hele nokså bra for kommunens del. Som sagt hadde Oslo og Aker allerede i 1946 satt opp en plan for hvilke eiendommer som skulle erverves først. Øverst på lista sto 14.000 mål som fordelte seg på en rekke gårdsbruk og eiendommer spredd rundt i Aker. Med loven i hånden gikk kommunens representanter fra gård til gård og innledet forhandlinger med grunneierne. Etter flere forsøk solgte i underkant av halvparten av grunneierne jorda si. Den andre halvparten nektet salg, særlig på grunn av at den såkalte gevinstbeskatningen på salg av fast eiendom ville spise opp store deler av salgs-

summen. Aker kommune, som i navnet sto for forhandlingen, kunne likevel ta med seg 7 000 nye mål inn i fellesboet med Oslo, og det til meget lave priser. Men bare 2.500 av disse målene egnet seg til byggegrunn. Dessuten hadde det vist seg at trusselen om ekspropriasjon etter den nye loven ikke var slagkraftig nok til å få folk til å selge frivillig.

Vel forent med Aker tok kommunen et nytt initiativ til kjøp i 1949. Denne gangen var det ti større eiendommer på til sammen 4.500 mål som kommunen rettet sin interesse mot. Tveten og Søndre Skøyen hadde stått på lista også i 1946, mens Øvre Kalbakken, Rødvet, Nordre og Søndre Ammerud, Fjellhus (på Ammerud), Hellerud, Bøler-Bogerud og Nordre Abildsø var nye. Ganske raskt ble det klart at grunneierne ikke var interessert i noe salg. Finansrådmann Egil Storstein slo dermed neven i bordet og uttalte at det nå var *"nødvendig å skjære gjennom de til dels langvarige forhandlinger ... således at kommunens ervervelsesmuligheter så snart råd er, kan bli bragt på det rene"*. Storstein hadde ekspropriasjonsloven i tankene. Som den første kommunen i landet, ja, også lenge som den eneste, noe som understreker at ekspropriasjonsloven av 1946 var et bestillingsverk fra Oslo kommune, søkte Storstein departementet om å få ekspropriere.

Grunneierne fikk frist til utgangen av 1950 med å bestemme seg om de ville selge frivillig. Hvis ikke ville kommunen sett makt bak kravene. Bare eieren

Villabebyggelsen på Høyenhall og Hellerud (i bakgrunnen) var eksempler på den type utbygging Oslo kommune så på med gru. (Foto: P. Scheffer Dahl, 1949. Original i Byplankontorets bildearkiv, Byarkivet)

av Bøler-Bogerud sa seg villig til å selge frivillig før fristen gikk ut. 813 mål ble kommunens for 1,4 million, eller 1,70 pr. kvadratmeter. Enighet ble oppnådd fordi bonden fikk beholde husene og noen mål tomt. Tveten gård fulgte etter i april 1951 med samme løsning, og før året var omme hadde Søndre Skøyen, Øvre Kalbakken og Rødtvet blitt kommunens eiendom.

At kommunen lot grunneierne få beholde husene, viser hvor viktig det var for kommunen å oppnå frivillige ordninger for salg. Flere bystyreprerentanter kritiserte imidlertid kommuneadministrasjonen for at de lot slike "øyer" ligge tilbake i landskapet som hinder for den rasjonelle boligbyggingen. Storstein parerte med å si at uten slike løsninger var det umulig å oppnå enighet. Men ville ikke ekspropriasjonsloven være til hjelp her?

Svaret kom ganske raskt. Som en prøveklut ble det bestemt å ekspropriere Fjellhus ved offentlig kjønn. Det stadfestede kjønn lød på to kroner kvadratmeteren, en pris langt under det grunneieren hadde forlangt. Men rent prinsipielt var skjønnsresultatet alvorlig for kommunen. Både Skjønnskommisjonen og Lagmannsretten slo fast at grunneierne hadde krav på utbyggingsgevinsten. Verdifastsettelsen ble satt ut fra hvordan Fjellhus egnet seg som tomtegrunn, ikke bare der og da, men også på bakgrunn av hvordan retten mente strøket ville utvikle seg i fremtiden.

Dette var et alvorlig nederlag for kommunen, all den tid denne saken ville skape presedens for kommende saker. Skjønnspremissene brøt med alle de intensjoner som lovmakerne hadde hatt med ekspropriasjonsloven og prisbestemmelsene. Kommunen måtte betale grunneieren erstatning for vannledning som det offentlige selv hadde ført fram og for verdibringende tiltak som ennå ikke var igangsatt. De fantes knapt nok på tegnebrettet.

Prinsipprytteri skapte motstand

Det vil føre for langt å gå nærmere inn på de ekspropriasjonssakene som fulgte etter dette. En ny situasjon var imidlertid dukket opp som kommunen ikke hadde vært klar over på forhånd. Ekspropriasjonsloven av 1946 hadde den svakhet at det ikke var utarbeidet retningslinjer for hvordan erstatningen skulle utmåles. Det var opp til retten å tolke hva som lå i grunnlovens bestemmelse om at grunneieren skulle ha full erstatning ved ekspropriasjon. Her la retten et meget liberalt syn til grunn som noen nok kan hevde så ut til å høre hjemme i en annen virkelighet enn den aktuelle politiske. Dette visste grunneierne advokater, og forhandlingene trakk ut, fordi kommunen var redd for at nye ekspropriasjonssaker ville hausse prisene ytterligere opp.

Først på begynnelsen av 1960-tallet klarte kommunen og grunneierne å komme fram til minnelige

ordninger på Hellerud og Ammerud. Det samme hadde skjedd med Nordre Abildsø i 1956. Samtlige steder hadde grunneierne seriøse planer om egen utparsellering til boligbebyggelse, og manglet bare kommunens tillatelse. Men her sto kommunen steilt: ikke en tomme skulle bygges ut uten at kommunen sto som eier.

Ved inngangen til det nye tiåret var byen på nytt begynt å slippe opp for tomtegrunn. Kommuneadministrasjonen var ikke dårligere nå enn at den foreslo å ekspropriere rubb og rake av det som var igjen av ledig byggegrunn, nærmere 16 500 mål. På toppen av det hele ville den ekspropriere allerede utbygde eiendommer – vesentlig villatomter – kommunen ikke hadde bruk for og som kunne tas ut av ekspropriasjonsforslaget siden. På den måten skulle kommunen få det totale herredømmet over utbyggingsområdene.

Planen virket nesten panisk. Den var dårlig forberedt da den forlot finansrådmannens bord, og kom i retur fra departementet med beskjed om mangelfull saksbehandling. I mellomtiden bygget det seg opp til tordenvær, både i bystyresalen, i pressen og ikke minst hos velforeningen som representerte de vel 450 grunneierne som var berørt. Ved en påstått tabbe hadde også de grunneierne som var berørt av rammeekspropriasjonen, men som på et senere tidspunkt ville bli tatt ut av ekspropriasjonsforslaget, blitt varslet i brev form om at ekspropriasjon ville bli gjennomført hvis ikke det kom til minnelighet i løpet av tre uker. Velene mobiliserte til massemøter, avisene var fulle av sinte innlegg og selv Arbeiderbladet skrev om "sjokkbehandling".

Det sosialistiske flertallet i bystyret, som forsøkte å skyve ansvaret over på administrasjonen, gikk med på et forslag fra Høyre om å ta de bebygde småhuseiendommene ut av ekspropriasjonsforslaget. Dessuten ble ekspropriasjonsområdet begrenset til Østre Aker. Saken ble så fremmet på nytt for departementet, og den 1. februar 1963 mottok kommunen tillatelse til å ekspropriere 7.000 mål.

Med Østre Aker-skjønnet falt den tomtepolitiske strategi for alvor sammen. Retten la til grunn at kommunen før eller senere måtte klargjøre områdene for utbygging med vei, vann, kloakk og T-bane. Eiendommene ble dermed taksert som delvis byggeklare tomter og ble mangedoblet i verdi. Kampen om den ufortjente verdistigningen så nærmerst ut til å være tapt for kommunen. At prinsippet om å eie sto urokkelig hadde dessuten Østre Aker-skjønnet vist. Olav Selvaags eiendommer på Tokerud, som han hadde klart å snappe foran nesa til kommunen i 1957/58, og som skulle bli det vi i dag kjenner som Selvaag-byen på Stovner og Vestli, ble også ekspropriert, til tross for at Selvaag sto klar til å starte utbyggingen, og til en pris som var godt over det doble av hva Selvaag selv hadde betalt.

Artikkelen er basert på Bård Alsviks hovedoppgave i historie, "Kampen om verdistigningen - Tomtepolitikk i Oslo i 25 etterkrigsår", Oslo 1995. For kildeoversikt vises til denne.

Oslos drabantbyer i et byutviklingsperspektiv

Etter krigen fikk drabantbykonseptet et endelig gjennombrudd i byplanlegging, arkitektur og boligpolitikk i den vestlige verden. Drabantbyene skulle lokaliseres og utformes med tanke på alminnelige menneskers boligbehov, og med tanke på boligområdenes funksjon i det moderne storbysamfunnet. Denne typen boligutbygging ble gjennomført i en skala og på en så helhetlig måte at det beslagla store sammenhengende arealer i etterkrigstidens bysamfunn.

Av Sture Kvarv

Drabantbyutbygging er betegnelsen på offentlig styrt og kontrollert sub-urbanisering. Ukontrollert bebyggelsesutvikling i storbyenes randsoner, som følge av det akkumulerte boligbehov i årene før og etter 2. verdenskrig, var utfordringer som krevde et sterkt offentlig engasjement, finansielt og organisatorisk. Samtidig stilte de funksjonalistisk innstilte planleggerne krav om at utbyggingsarealene skulle utnyttes mer intensivt og på en mer økonomisk rasjonell måte.

Funksjonalisme i velferdsstaten

På mange måter kan en betrakte drabantbyene som funksjonalismens ektefødte barn. Den sosialt engasjerte formen for funksjonalisme fikk etter krigen raskt innpass i Arbeiderpartiets boligpolitiske regime. I denne forstand fremstår Oslos drabantbyer som uttrykk både for en sosialdemokratisk boligpolitikk og et funksjonalistisk arkitekturparadigme.

Drabantbyenes geografiske avgrensning er relativt tydelig. De er lokalisert i storbyenes ytre sone - koblet til arbeids- og produksjonslivet i sentrum gjennom et forstadsbanenett. Rundt stasjonene på dette banenettet skulle den kulturelle og merkantile virksomheten etableres. Bebyggelsen er gruppert i nabolag. Hvert nabolag skulle ha en befolkning på ett til to tusen beboere, som sammen med tre til syv andre nabolag skulle utgjøre en skolekrets.¹ Lambertseter, som regnes som den første drabantbyen i Oslo, ble planlagt for ti tusen innbyggere. De 2500 boligene ble fordelt på syv nabolag. Det enkelte nabolag er organisert som borettslag.²

Omfattende tomteerverv

Sammenslutningen av Oslo og Aker i 1948 gjorde det mulig for Oslo kommune å erverve utbyggings-tomter i Østre Aker og Nordstrand. Et titalls gardar i området rundt Østensjøvannet og i Groruddalen ble gjennom en lang og omstendelig politisk prosess, som involverte kommunepolitikere og grunneiere,

ervert og opparbeidet for drabantbyutbygginger.

Planleggerne og de fleste politikerne vurderte byens sentrum og indre sone som så fortettet på slutten av 1940-tallet, at det ble ansett som lite realistisk med en fortsatt boligutbygging her. Det oppsamlede boligbehovet motiverte for utbygging i en takt og i en skala som tilsa kommunal tilegnelse av store sammenhengende utbyggingsområder. I praksis fredet Oslos politikere på 1950-tallet ytre sone vest for offentlige boligprogrammer, mens ytre sone øst ble øremerket denne typen utbygginger.

En kooperasjonsvennlig tomte- og festepolitikk førte til at Oslo Bolig- og Sparelag (OBOS) nesten ble en enerådende aktør i utbyggingen av Oslos drabantbyer. Olav Selvaag og Ungdommens selvbyggerlag (USBL) fikk riktignok slippe til, men i langt fra samme omfang som OBOS. Det boligpolitiske segmentet, med boligkooperasjonen, Statens husbank og Boligdirektoratet som de viktigste institusjonene, bidro til å holde rent private utbyggings-aktører på en armlengdes avstand.

Bygging for menneskenes behov

Den fysiske utformingen av drabantbyene bar bud om den nye tid: fremskrittstro, sunnhet og hygiene, frihet fra bolignød og spekulasjonsbygging. Bo-funksjon og "menneskets behov" skulle stå i sentrum. Det skulle bygges i høyden for å holde byggekostnadene nede, frigjøre grøntarealer for rekreasjon og sikre god tilgang på lys og luft. Bygningskroppene skulle være ornamentfrie og nøkternt utformede – i henhold til kravene om maksimal utnyttelse av knappe ressurser, krav til funksjonalitet og standard, samt myndighetenes behov for å signalisere boligens bruksverdi.

Drabantby-planleggerne og arkitektene hadde visjoner om å oppnå balanserte bomiljøer i kulturell, sosio-økonomisk og demografisk betydning. Dette kommer også til uttrykk i Generalplanen for Oslo av 1950. Drabantbyenes befolkning skulle speile Oslos befolkningssammensetning. Befolkningssammen-

Sture Kvarv er førstelektor ved Høgskolen i Telemark og doktorgrads-stipendiat. Artikkelen er et utdrag av hans foredrag på Byarkivets fagseminar 13.04.2000 og bygger hovedsaklig på hans hovedoppgave i kulturgeografi fra 1986.

setningen i de nye drabantbyene, i alle fall de første årene, minte likevel ikke mye om Oslos befolknings-sammensetning for øvrig.

Kommunen hadde gjennom den nære forbindelsen med OBOS stor innvirkning på den sosio-økonomiske og demografiske sammensetningen i de nye drabantbyene. Lars Gulbrandsen har imidlertid påvist at befolkningen, i allefall etter noen år, ble mer sammensatt. Han hevder at det har gått en sosial skillelinje mellom OBOS-medlemmer innmeldt før og etter 1950. De innmeldte fra før 1950 avspeiler organisasjonens sosiale basis og innkorporeringen av den kommunale boligsøkerlisten i OBOS.³ Gulbrandsen konkluderer med at OBOS opprinnelig kompenserte byens sosiale ulikheter, men at de sosiale ulikhetene etterhvert kom til å utspille seg også innenfor boligbyggelaget. Med andre ord utviklet den sosiale sammensetningen i drabantbyene seg i retning av mer uensartethet.

De kommunale myndighetenes øremerking av ytre sone øst til boligbygging i kooperativ regi, har sannsynligvis bidratt til å bestemme drabantbyenes sosioøkonomiske og demografiske sammensetning i høyere grad enn det materielle/fysiske miljøet i seg selv. Hvilken betydning dette har hatt for trivsel og sosial tilpasning i drabantbyene, har ikke forskning- en så langt gitt noe entydig svar på.

En garasje for hver femte leilighet

Dermed beveger vi oss inn på drabantbykritikken. Den mest åpenbare feilen som ble gjort i planleggingen av drabantbyene var feilkalkuleringen og under- vurderingen av framtidig bilbruk. Trafikkipolitiet i Oslo anbefalte i 1949 at man gjorde klokt i å legge ut plass til en garasje for hver femte leilighet for de nye drabantbyene.⁴ Behovet for parkeringsplasser var også grovt undervurdert. Grunnlaget var en over- vurdering av drabantbybeboernes framtidige bruk av forstadsbanenettet.

Oslos planleggere hadde som utgangspunkt at drabantbyene i ytre sone skulle være delvis selvfor- synte med service, og i noen grad forsynte med arbeidsplasser. Dette ble oppnådd i beskjedent om- fang, noe som i neste omgang bidro til å gi drabant- byene betegnelsen "sovebyer".⁵

At drabantbyene bar preg av en nokså ensartet sosial sammensetning, og at de samtidig fikk funk- sjon som "sovebyer", bidro til at denne utbyggings- formen ble møtt med en voksende skepsis og kritikk ut over 1960-tallet. Frittliggende blokkbebyggelse i et monotont plenlandskap ble symboler for en tid preget av et ensidig politisk fokus på effektivitet og økonomisk vekst, med fremmedgjøring og sosial utrygghet som konsekvens.

Likevel er en del av drabantbykritikken unyan- sert. En skal i det hele tatt være forsiktig med å trekke bastante konklusjoner om det ytterst kompli- serte forholdet mellom fysisk struktur og sosiale forhold. Det bør i tillegg fremheves at for de bosteds- søkende i OBOS, innebar innflytting i drabantby- leilighetene en drastisk forbedring i bostandard.

Noter:

- 1 Rinnan (1958) s. 36
- 2 Kvarv (1986) s. 43
- 3 Gulbrandsen (1983) s. 144-145
- 4 Rinnan (1958) s. 3
- 5 Rølfesen (1984)

Litteratur:

- Gulbrandsen, Lars: *oig a og oig oii s*
so. Oslo 1983
- Kvarv, Sture: *a n o u gging av a an i so og*
i oogis og aa ig ais gunnag ov a n ,
Oslo 1986
- n a an n o so, Oslo kommune 1950*
ggings og a o so ing n Oslo kommunes
aktstykker Dok. 46/1950-51
- Rinnan, Frode m.fl.: *a s n o s a i s o*
inn gg , Oslo 1950
- Rinnan, Frode: *a s , OBOS, Oslo 1958*
- Rølfesen, Erik: "Drabantbyen planlegges" i *a va* nr. 4/84

På Lambertseter er bebyggelsen ordnet i form av borettslag som danner naturlige naboskap med friområder rundt. (Foto fra Byplankontorets bildearkiv, Byarkivet)

Regionalt samarbeid

Store utredninger og små resultater

Ved sammenslåingen med Aker fikk Oslo mangedoblet sitt areal. Likevel skulle det gå bare to år før behovet meldte seg for en samordning av byens og nabokommunenes arealplaner. I 25 år eksisterte forskjellige former for regionplanarbeid, før troen på de store planer som egnet virkemiddel forsvant i den såkalte "Høyrebølgen" på 1970-tallet.

De forskjellige rådene og komitéene som arbeidet med regionplanleggingen har etterlatt seg store mengder statistikk, utredninger og planer. De konkrete resultatene er synlige på enkelte områder, men for det meste ble planene luftslokk, som i byggetiden skaffet en del forskere god sysselsetting og et bredt spekter av politikere og byråkrater mange interessante befaringer og konferanser.

Av Leif Thingsrud

Mangelen på arbeidsplasser i Oslos omegnskommuner sammen med boligmangelen i byen etter krigen ble sett på som et problem man burde kunne løse gjennom regional planlegging. For å drøfte problemet opprettet man "Regionplankomiteén for Oslo-området" i 1950. Deltakere var staten, Oslo, tretten Akershus-kommuner og to Buskerud-kommuner.

Komiteén arrangerte en rekke befaringer og utga utover på 1960-tallet en rekke utredninger om forskjellige temaer, så som "Friarealer" og "Kommunale kloakkproblem". I 1963 la sekretariatet fram "Utkast til Regionplan for Oslo-området".

I 1969 ble komitéen omdannet til "Studieselskapet for Regionplanarbeid i Østlandsområdet". Ytterligere utredninger kom – om forurensning, bymønsteret i Oslofjordsområdet, ny storflyplass m.m. – og det ble holdt store konferanser på Bolkesjø i 1973 og Lillehammer i 1974. Samtidig opererte "Samarbeidskomitéen for Oslo og Akershus", som initierte et betydelig antall utredninger fra konsulentfirmaet Anderson & Skjånes i årene 1965 til -67, og som utga "Utkast til regionplan for Oslo/Akershus" i 1969.

Bygningsloven av 1965 fastsatte regler for bruken av regionplaner for å samordne planarbeidet mellom nabokommuner. "Regionplanrådet for Oslo - Akershus" ble derfor opprettet i 1968 med et fast sekre-

tariat, Regionplankontoret. Også her ble det en flittig trykksakproduksjon, hvor "Plan '74" – et utkast til en regionplan var en viktig milepæl.

Fra nyttår 1976 kom de nye fylkeskommunene i virksomhet, og regionplanleggingen skulle overtas av disse. Regionplanrådet hadde sitt siste møte i desember 1975, men Regionplankontoret fortsatte gjennom en avviklingsperiode på et drøyt år. Et endelig forslag til regionplan ble utgitt i 1976.

Innenfor Oslo ble regionplanarbeidet nå avsløst av kommuneplanarbeid, og Oslo kommuneplan har kommet i stadig nye utgaver. De store vyene med omfattende saneringer og gigantiske utbyggingsprosjekter har imidlertid avgått ved en stille død. Og planene har fått mer preg av beskrivelse med prioriteringer av nødvendig tilrettelegging av skoler, barnehager osv.

På grunn av det sterke samkvettemet mellom Oslo og Akershus, fant departementet det nødvendig allerede i 1976 å etablere et samarbeidsutvalg mellom Oslo og Akershus, men dette er i liten grad blitt brukt som et regionplanorgan. De store planenes tid var uansett omme.

Litteratur:

Carl Aug. Fleischer: Regionplanarbeidet i 20 år, Oslo 1970
Bernt H. Lund: Beretning om Oslo kommune, Oslo 2000

Regionplanrådets arkiv

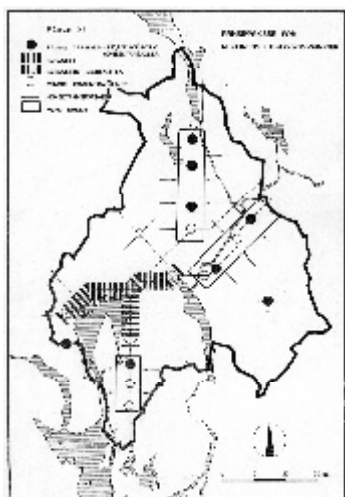
Byarkivet har en del arkiv etter Regionplanrådet/
regionplankontoret:

Forhandlingsprotokoller 13 bind 1968 - 1975.

Kopibøker 7 bind 1973 - 1977.

Trykksaksamling og noen bokser med underlagsmaterieill til regionplanen.

Fra de andre rådene og komitéene har Byarkivet ikke mottatt arkiv.

"Prinsippskisse for regionens utbyggingsmønster" er en av mange figurer som trekker opp forskjellige byvekstscenarier i "Plan '74".

Bruk av e-post i Oslo kommune

I februar i år ble det vedtatt en egen instruks for bruk av e-post i Oslo kommune. Instruksen er et regelverk fra ansvarlig myndighet som sier hva vi har tillatelse til å sende pr e-post og hvilke tilleggskrav som eventuelt gjelder. Den definerer også hvor grensene går. Som for alle regelverk, er det hovedlinjene og hovedreglene som er viktigst å få under huden.

Av Hilde Langaker

E-post har lenge vært betraktet som en "uformell" kommunikasjonskanal. Grunnen til det er kanskje at vi hittil har brukt forskjellige former for interne systemer, og ikke kunnet kommunisere med personer eller virksomheter utenfor vår egen virksomhet. Når den tekniske utviklingen etterhvert har satt oss i stand til slik kommunikasjon, er det flere ting vi må huske på som ikke har vært nødvendig før.

Foreløpig varierer det nok sterkt i hvilken grad den enkelte har tatt i bruk e-post som kommunikasjonsmiddel. Det finnes både egenutnevnte "testpiloter" og "trygghetsavhengige" blant oss. Testpilotene har gått inn for utstrakt bruk av e-post lenge før Oslo kommune fant ut at det i det hele tatt var behov for å regulere bruken av e-post gjennom en instruks. Testpilotene er ikke lykkelig over å få "hemmende" regelverk å forholde seg til.

De trygghetsavhengige har det heller ikke så greitt. Tanken på alt som kan gå galt gjør at disse personene ikke akkurat er de mest villige til å hive seg over det som er nytt og spennende. De fleste av oss havner vel midt mellom disse to ekstremistgruppene et sted, men alle har vi våre individuelle særtrekk. En instruks for bruk av e-post er av fundamental betydning for å klare å få alle virksomheter og ansatte i kommunen til å overholde en felles norm for bruk av e-post.

Instruksen finnes i rundskriv 8/2000 fra Byrådet. Den er distribuert til alle virksomheter i kommunen. I tillegg skal den gjøres tilgjengelig på Intranettet sammen med en kortversjon av det mest sentrale innholdet.

Saksdokumenter pr e-post

E-post er ennå ikke en integrert del av saksbehandler-systemene. På dette viktige området lever vi fremdeles i en papirbasert verden. Selv om instruks for bruk av e-post sier at vi til en viss grad kan sende meldinger som etter sitt innhold må regnes som saksdokumenter pr e-post, kan det i realiteten som oftest være best å bruke den gode, gamle papir-metoden. Årsaken til dette finner vi i kravet til journalføring og arkivering.

Når det gjelder kopier av ferdigbehandlede dokumenter, kan det ofte være fornuftig å bruke e-post dersom noen ønsker å få tilsendt en kopi til

orientering. Ulempen er imidlertid at en slik kopi ikke har noen synlig underskrift. I disse tilfellene er det i realiteten bare snakk om å ekspedere en kopi pr e-post. Dette er normalt en type forsendelse som ikke er journalpliktig, og dermed uproblematisk. Men dokumenter kan være unntatt offentlighet / inneholde taushetsbelagte opplysninger, og da skal de selvsagt ikke sendes pr e-post. Her gjelder samme begrensning som for vanlige papirdokumenter.

Det er enkelt å sende kopi av dokumenter fra saksbehandlersystemene som vedlegg til e-post. Instruks for bruk av e-post krever at slike dokumenter må være ferdigbehandlede (dvs at papiroriginalen må være underskrevet) før de kan sendes til andre enn de som samarbeider om saksdokumentet. Dette er en selvsagt regel. Noe annet kunne ha ført til at dokumenter som blir endret i ettertid, eller som faktisk ikke blir underskrevet blir sendt ut.

Ikke en form for telefonsamtale

Mange bruker telefonen forholdsvis ofte og er nokså avhengig av denne. For mange er derfor e-post et stort framskritt. "Telefonsamtalene" ligger og venter, og man kan svare når det passer. Det er veldig fort gjort å gå i den fellen å betrakte e-post som en slags videreutvikling av telefonen. Dette kan føre til at vi får et litt for uformelt forhold til e-post og da fører det raskt galt av sted i forhold til journalførings- og arkiveringsplikten. Denne plikten er spesiell for oss som er ansatt i det offentlige, og den gjelder i forhold til det vi må anse som "saksdokumenter". Det kan være vanskelig å trekke grensen for hva som er et saksdokument. Nettopp derfor er det svært lett for oss alle å gå i fellen. Samtidig vil det være en svært tungvint og byråkratisk løsning om vi skulle gå over til å journalføre og arkivere all e-post "for sikkerhets skyld".

Svært mange av oss er ikke oppmerksom på regelen i forvaltningsloven § 11c, andre ledd. Denne sier at vi har plikt til å nedtegne nye opplysninger eller anførsler av betydning for avgjørelsen som kommer fram i telefonsamtaler med en part i saken. Dette viser oss tydelig at innholdet av informasjon i saker er viktigere enn den formen informasjonen uttrykker seg gjennom.

En enkel huskeregel kan hjelpe tilhengerne av telefonteorien til å forbedre seg: Dersom det du skriver i meldingen (innholdet) vil ha selvstendig

Hilde Langaker er spesialrådgiver i Byrådsavdeling for service og organisasjonsutvikling.

betydning for vurderingen av en forvaltningssak og e-postmeldingen skal sendes ut av virksomheten, er det du holder på å skrive et saksdokument som skal journalføres og arkiveres. Samme vurderingen skal selvsagt foretas for den e-posten som måtte komme direkte inn til den personlige adressen man har på arbeidsplassen.

Omstendelig og ikke endelig

Instruksen virker kanskje omstendelig. Ikke fortvil. Svært mye av det som står i instruksen er ting som gjelder uavhengig av hvordan akkurat Oslo kommune velger å innrette seg. Det meste er tatt inn i instruksene og spesifisert nærmere slik at vi skal ha alt på "et brett".

Det er meningen at vi skal kunne ta i bruk e-post i større grad enn vi har gjort før. Det er en rivende utvikling på området, og instruksene vil garantert bli endret og revidert flere ganger. Les instruksene. Hvis det er noe du absolutt ikke forstår, spør noen som kanskje kan vite dette i din virksomhet. Hvis dere kommer over noe som fungerer dårlig, så ta det opp internt i virksomheten. Byrådsavdeling for service og organisasjonsutvikling vil sette pris på tips eller spørsmål som kan hjelpe oss til å lage best mulige regler. Vi har allerede fått noen interessante innspill. Send oss gjerne en e-post, men husk å journalføre og arkivere!

Hovedinnholdet i Oslo kommunes "Instruks for bruk av e-post"

Postmottak:

- Dette er virksomhetens offisielle e-postadresse. Private e-postadresser skal derfor ikke legges ut på virksomhetens hjemmesider, brevark e.l. På visittkort skal virksomhetens e-postadresse stå foran den private e-postadressen.
- Virksomhetens e-postadresse "postmottak" skal åpnes av arkivpersonalet minst en gang daglig, gjennomgås for journalføring og fordeles til rette vedkommende.

Inngående e-post:

- Den enkelte som mottar e-post må selv sørge for at journalverdig e-post blir brakt til arkivet for journalføring og arkivering i de tilfellene hvor forsendelsen ikke har gått via virksomhetens postmottak.
- Dersom loven stiller krav om underskrift, skal e-post avvises.
- Den enkelte virksomhet må legge ut informasjon på sine hjemmesider om
 - krav til formater
 - eventuelle henstillinger / oppfordringer til publikum (f.eks. om å ikke sende formelle henvendelser i saker pr e-post)

Utgående post:

- Journalverdig e-post, det vil si e-post som etter sitt innhold er å regne som et "saksdokument", må tas ut på papir og journalføres og arkiveres på samme måte som vanlig papirpost. Forsendelsene skal gå via virksomhetens e-postmottak.
- Taushetsbelagte opplysninger skal *aldri* sendes som e-post, enten dette gjelder selve meldingen eller vedlegg.
- Dokumenter som er / kan unntas offentlighet bør man unngå å sende pr e-post så langt det er mulig. Meldinger som sendes til eksterne brukere må krypteres.
- Kopier fra saksbehandlersystemene kan sendes mellom virksomheter og til eksterne brukere kun dersom de er ferdigbehandlet (underskrevet og journalført). Dette gjelder ikke utkast til dokumenter som flere personer samarbeider om.
- E-post skal ikke sendes til eksterne brukere dersom det er lovkrav til skriftlighet. (For eksempel gjelder dette forhåndsvarsel forvaltningsloven § 16).

Sirlige og kunstneriske brevhoder er noe av det man går glipp av med e-post. (Fra Kristiania stadsingeniørs sakarkiv. Original i Byarkivet)

Telegramadresse: Vulkan.
Telefon No. 33

Kristiania, 19 Juni. 93

Journalføring og elektroniske fagsystemer

Postjournalen er selve inngangsnøkkelen til arkivet. Journalen holder oversikt over saksdokumenter og korrespondanse, bidrar til orden i dokumentbehandlingen og er et effektivt hjelpemiddel i virksomhetens internkontroll: velegnet til å utarbeide restanseoversikt, kassasjonslister og offentlig journal. Ikke alle edb-systemer kan uten videre brukes til journalføring av saksdokumenter.

av Tore Somdal Åmoldt

Alle arkivskapende virksomheter i Oslo kommune plikter å føre postjournal. Som virksomhet regnes byrådsavdeling, kommunal forvaltningsetat, kommunal bedrift, kommunalt sykehus og bydelsforvaltning, slik dette begrepet er definert i kommunens IT-reglement § 2 bokstav f.

Plikten til å opprette og føre postjournal er ubetinget – den følger av Arkivinstruks for Oslo kommune, punkt 2.2.1, vedtatt av Bystyret 22.06.1999. Det kan være en eller flere journalførende enheter i samme virksomhet – avhengig av om virksomheten har valgt en sentralisert eller desentralisert arkivløsning.

Hvilke dokumenter som skal journalføres i virksomheten er deretter et neste tema for diskusjon som ikke skal berøres her, utover det å nevne hovedregelen: Alle dokumenter som kommer inn til og/eller sendes ut fra virksomheten, som gjøres til gjenstand for saksbehandling og har verdi som dokumentasjon, skal journalføres. Frihet til helt å velge vekk journalføring gjelder kun for de såkalte "organinterne dokumenter". Dette er dokumenter som er utarbeidet i forbindelse med virksomhetens saksforberedelse.

Fagsystemer er spesialverktøy

Med begrepet fagsystemer menes elektroniske systemer som ivaretar særskilte funksjoner innen ett eller flere fagfelt. Et fagsystem vil være spesialutviklet for registrering og behandling av data knyttet til hele eller deler av en virksomhets oppgave. I noen tilfeller vil systemet endog være ment å brukes på tvers av virksomheter og faggrenser.

Et fagsystem er således et elektronisk verktøy spesialtilpasset for oppgaver som å utbetale stønad i henhold til sosialtjenesteloven, vurdere iverksetting av tiltak i henhold til barnevernloven eller vurdere om spesialpedagogiske tiltak skal tilbys barnet allerede i førskolesituasjonen. Fagsystemet vil således typisk være klientsystem for sosialkontoret, barnevernet eller pedagogisk-psykologisk tjeneste. Sko-

lens elevregister eller virksomhetens registrerings-system til bruk for føring av lønns- og personalopplysninger må i denne sammenheng også regnes som fagsystem.

Kan ikke velge journalsystem

Virksomheter i Oslo kommune har ingen stor frihet i valg av elektronisk journalføringssystem. I henhold til forskiftene til arkivloven § 2-9 skal elektronisk journalføring i offentlige organer *normalt* skje med et system som følger Noark-standarden. I Oslo kommune er denne regelen ytterligere strammet inn:

I henhold til Arkivinstruks for Oslo kommune, punkt 2.2.1 *skal* journalføringssystemet følge Noark-standarden *og samtidig* være omfattet av den rammeavtale som er inngått mellom Oslo kommune og valgte systemleverandører. Pr i dag har kommunen rammeavtale med Siemens Business Services A/S for produktet DocuLive. Dette innebærer at virksomheter som tar i bruk elektronisk journalføring for første gang eller som skifter ut et tidligere benyttet system må velge DocuLive. Rammeavtalen skal blant annet sikre at de systemer som velges følger Noark-standarens løsninger og prinsipper. Rammeavtalene inngås for 3 år ad gangen.

Noark-standarden sikrer arkivfunksjoner

Noark-standarden foreligger i dag i sin 4. utgave og er et resultat av et prosjektarbeid ledet av representanter for Riksarkivaren. Standarden søker å sikre at viktige arkivfunksjoner blir ivaretatt ved journalføringen og når journalføringsmodulen skal samarbeide med andre av de deler som utgjør et full-elektronisk arkiv: saksbehandlingmodul, utvalgsmodule og arkivmodul – med tilhørende nødvendige funksjoner for utveksling og behandling av data. Standarden beskriver både funksjoner (Del 1) og tekniske spesifikasjoner (Del 2).

Identifisering og gjenfinning av saker og enkelt-dokumenter er et overordnet mål ved journalføring. Standarden stiller krav til hva som skal registreres av nødvendige opplysninger om saken og dokumen-

Forts. nederst på neste side

Europeiske kulturbyer i arkivenes lys

Fem av de syv Europeiske kulturbyene i år 2000 har samarbeidet om å bruke sine arkiver som innganger til byenes historie og kulturtradisjoner. Deltakere er byarkivene i Bergen, Bologna, Helsinki, Praha og Reykjavik, samt statsarkivet i Krakow og universitetsarkivet i Santiago de Compostella; de to siste har byarkivfunksjoner i sine byer. Materialet som blir presentert er også i all hovedsak fra arkivinstitusjonenes egne samlinger. Byarkivaren i Bergen, Arne Skivenes, har vært prosjektleder og hovedredaktør. Resultater foreligger nå i form av nettstedet www.eurarchives.org og boken *EVIDENCE! Europe reflected in Archives*.

Boken presenter både det som er særegent og karakteristisk og det som byene har felles. Variasjonene over ulike temaer – som kommunal organisering,

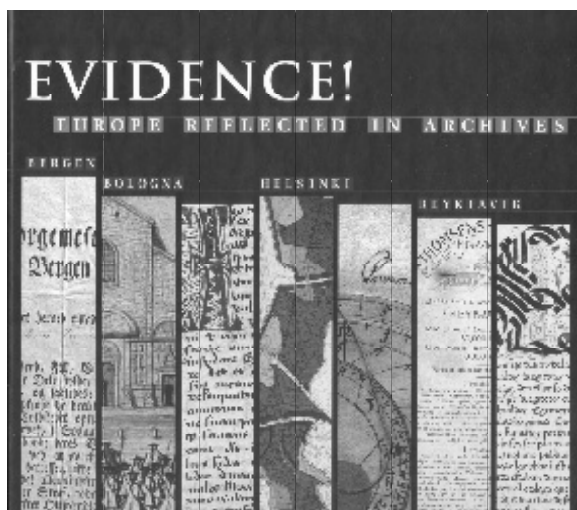
fattigforsorg, undervisning og byutvikling – gir grunnlag for å reflektere over hva som kan sies å være fellestrekk i europeisk kultur og i bykulturen spesielt. Dette må selvfølgelig gjøres i form av noen eksempler og noen få "dykk" i historien og bymiljøene. Ambisjonen har vært å ta leserne med på en reise til kulturbyene gjennom byenes arkiver, der man kan følge opp de spor man støter på underveis.

Det har blitt en flott og påkostet bok. Den tekniske kvaliteten er svært høy, og det er viktig når eksemplene fra arkivene står som illustrasjoner. Bykartene fra 1700-tallet, eksempelvis, er rene kunstverk, men også mange andre typer av arkivdokumenter er gjengitt slik at det blir som å bla i en kunstbok. Tekstene er skrevet av de ulike deltagerne, i stor grad av byarkivarene selv. Fortfatterne har ulike innfallsvinkler, og dette fører til variasjon og spenning i presentasjonene.

Spørsmålet blir selvfølgelig om denne typen presentasjoner kan fungere også for de som ikke har en særlig interesse for arkivene i seg selv. Det bør den absolutt kunne gjøre. Slik de fem kulturbyene har lagt opp boken om sine arkiver, har de på mange måter laget en ny type reiseguide, der byens historiske landskap blir synliggjort.

Som arkivar blir man både imponert og litt misunnelig. Noe slikt burde vel også de europeiske hovedstadsarkivene kunne få til, nå som disse har fått støtte fra EU til å samordne informasjonen om sine arkiver og om hovedstedenes historie?

Bjørn Bering

Journalføring og elektroniske fagsystemer
forts.

tene. Tilhørigheten mellom disse enheter (sak og journalpost) skal beskrives og knyttes opp mot virksomhetens arkivstruktur og den avdeling, den person eller det prosjekt i virksomheten som skal behandle saken. Et journalføringssystem skal i tillegg blant annet gi oversikt over forfalls- og behandlingsfrister, avskrivningsstatus (restansekontroll) samt produsere rapporter som gir rask og nøyaktig oversikt over den offentlige del av journalen og restanser og eventuelt utlån.

Fagsystemer er sjelden (eller aldri) bygget opp med tanke på den form for journalføring av saksdokumenter som Noark-standardens skisserer.

Mulighet for unntak?

Dersom en virksomhet i Oslo kommune ønsker å bruke andre systemer til å journalføre inn- og utgå-

ende korrespondanse og andre saksdokumenter, enn de som i dag er godkjent, kan dette ikke gjøres uten at Byrådet har gitt dispensasjon til virksomheten fra bestemmelsene i Arkivinstruks for Oslo kommune. Se arkivinstruksens punkt 1.4. Det er forutsatt at Byrådets mulighet til å dispensere ikke skal stride mot arkivforskriftens bestemmelser. Det kan derfor tenkes at Riksarkivaren må godkjenne avgjørelsen i det forskriftene til arkivloven § 20 forutsetter at Riksarkivaren skal godkjenne nye systemer (for elektronisk journalføring) før de blir tatt i bruk.

Noen enkel løsning finnes derfor ikke for de som ønsker å journalføre i et fagsystem. Før en godkjenning fra Byrådet (og eventuelt Riksarkivaren) foreligger, må virksomheten forholde seg til de godkjente Noark-baserte journalføringssystemer.

Forny et byleksikon

Det lenge etterspurte Oslo byleksikon kom i ny-utgivelse i mai 2000. Verket er stadig like ettertraktet hos bokhandlere, men har i lengre tid vært utsolgt fra forlaget og umulig å skaffe til veie for byens mange interesserte lesere.

En bok som "ligger godt i hånden" er ikke denne utgaven blitt - slik enkelte bokhandelkunder etter-spør. Fysisk sett er det nye Oslo byleksikon blitt et tyngre redskap. 2000-utgaven er et ettbinds verk som er større enn foregående utgaver.

Det nye formatet skyldes først og fremst flere oppslagsord (ca. 20 %), en del utvidet tekst og større stikkord. Innholdet utgjør dels nye opplysninger av nye forfattere og for øvrig tekster fra forrige utgave av Oslo Byleksikon.

Første del har i likhet med foregående utgave en god generell innføring om Oslos bydannelse, byens utvikling og utvidelser, bygningshistorie, jordbruk, natur, språk, samferdsel, religiøse forhold m.v. Hovedoppslagene er ellers sortert på egennavn i tillegg til generelle emneord; og vi kan lese om f.eks. tradisjonsrike Oslo-forretninger, gårdsbruk, institusjoner, kolonihager, marka, skoler, sportsklubber, stedsnavn og veier.

Russefeiring, Jamaat e-Ahl-e Sunnat og moskèen er føyet inn blant nye fakta og illustrasjoner siden forrige utgave. Okkupasjonsårene i Oslo 1940-45 oppsummeres med en egen oversiktskalender. Bak i boken kan vi finne tabeller over personminnesmerker, krigsminnesmerker, offentlige prydsulpturer og dessuten Selvaagbyggs skulpturer i boligområder.

Billedmaterialet er delvis skiftet ut siden forrige utgave og nytt er kommet til, fra flere forskjellige billedarkiver (Oslo byarkiv, O.Væring, Knudsens fotosenter, Gyldendal etc). Spesielt morsomme, er bilder som i dag er blitt historie – som eksempel Tryvannstårnet og bytrikken i flere generasjoner, Ljansbroen og Haakon VII's gate under utførelsen med Pipervikskirken før den ble revet. Enerhaugen er vist med eget før-og-nå kart. Boken har mange pene og interessante illustrasjoner. Men et par skrekk-eksempler, som trafikksituasjonen i Gamlebyen inn-til ganske nylig, kunne kanskje også vært med?

Byens gamle Akergårder i ytre by presenteres med fakta og bilder, med vekt på storgårder og Vestre Akers gårdsbruk. Utvalget kunne nok vært jevnere fordelt mht. geografi og typer.

Flere eiendommer har for øvrig endret bevarings-status i senere år, uten at dette er fulgt opp i Oslo byleksikon; det skilles heller ikke klart mellom hva som står bevart eller faktisk er vernet.

Nordre Abildsø ble f.eks. fredet i 1997, men nyheten kom ikke med i denne utgaven av Oslo

byleksikon. Her står tidligere status "regulert til bevaring". Søndre Manglerud gård har vært regulert til bevaring fra 1983, men heller ikke dette er nevnt eller illustrert – som et av byens første eksempler på vern gjennom regulering til spesialområde bevaring.

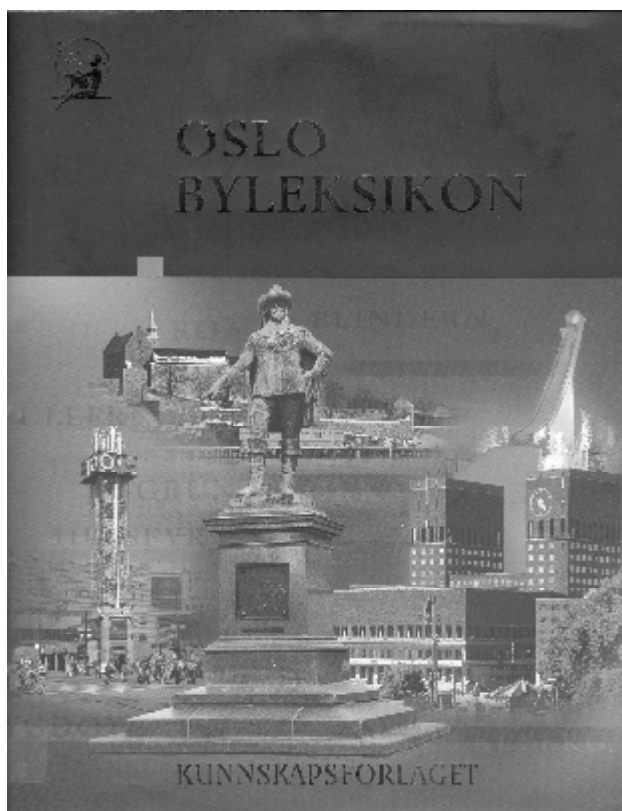
På andre felter igjen er nye Oslo byleksikon meget godt oppdatert; en liste over storbranner i Oslo strekker seg like frem til 1999.

Å finne nye navn på eldre institusjoner eller gater, kan by på visse problemer når det ikke er tid til å lese boken fra A til Å. Men det er kanskje enklere å nøste seg bakover i historien. Den som vil lokalisere dagens adresse ut fra et historisk navn, må nok gå til andre kilder; ihvertfall om de leter etter Haveveien som ble omdøpt til Drivhusveien.

Kart med et godt register finnes bak i boken, men det kunne kanskje vært enklere om leseren også fant kartreferanser i stikkordoppslagene og om kartbladene hadde peker til neste aktuelle kartblad.

Tidvis kunne nok prosaform kortes ned og være mer utvetydig. Enkelte språkblomster vil forhåpentlig bare vekke humøret hos leseren – som når vi kan lese: *"Oslo-drakten, festdrakt for kvinner i blått, grått og hvitt, godkjent av Landsnemda for bunad-spørsmål [...]"* Når alt kommer til alt og småpirk legges til side, er Oslo byleksikon uansett et kjærkomment oppslagsverk for byen.

Line Monica Grønvold

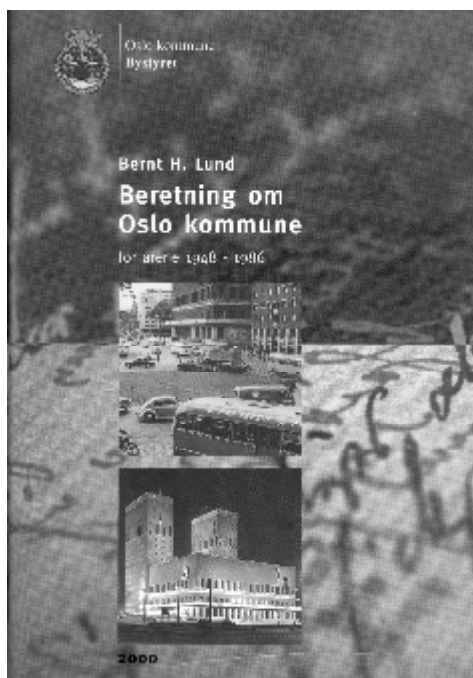

Fra storkommune til byrådsrefom

Det er tidligere blitt lagd beretninger både for Aker og Oslo kommuner for perioden fra 1837 og ut 1947. Etter at de to kommunene ble slått sammen, har det ikke blitt trykt noen beretning før nå. Lunds verk er ment å være et oppslagsverk for opplysninger om Oslo kommunes politiske og administrative utvikling fram til byrådsreformen trådte i kraft i 1986.

Oslo kommune var etter krigen foregangskommune innen helse- og sosialsektoren med nye trygdeordninger, behandlingsprinsipper og organisasjonsformer som ble prøvd ut i Oslo før de ble gjennomført i landet for øvrig. Mens *"Etter to generasjoner har den kommunale trygdeordningen – en gang en kommunal flaggsak i Oslo kommune – utspilt sin rolle,"* hever Lund. Slik har den rådende politikken snudd. Andre eksempler er skolefrokosten som opphørte i 1980. Og kommunal næringsdrift som var av relativt stort omfang, men politisk kontroversielt, og dermed ble en god del foretak nedlagt i perioden.

Vi som til stadighet trenger å finne ut av start, utvikling og mulig omorganisering og nedlegging av et ukjent antall nedlagte og eksisterende etater kan

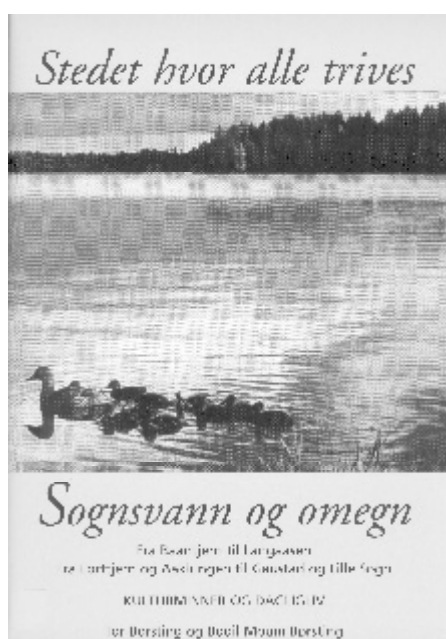
trekke et lettelsens sukk. Nå har vi oppslagsverket også for denne perioden. Det kan ikke ha vært en lett oppgave å gå i gang med. For det er en periode med store endringer og omorganiseringer. Men så hadde forfatteren første hånds kjennskap til systemet både som byråkrat og politiker.

Lund har delt boka i 3 hovedbolker: del 1 om byutvikling og bypolitikk, del 2 om forvaltningsutvikling og sektorpolitikk og del 3 om de kommunale bedriftene og kommunen. De tørre fakta er ispedd en god del fine fotografier og illustrasjoner.

Vi savner et bedre eller mer konsekvent register til boka. Det er så tynt at du ikke en gang finner alt som står i innholdsfortegnelsen. Innholdsfortegnelsen er til gjengjeld så lang at du bruker litt tid på å tråkle deg fram til rette sted, hvis det ikke er opplagt for deg at Bygningskontrollen ligger under Kommunikasjonsrådmannen.

Men alt i alt, all ære til Lund for en kjempeinnsats som sparer oss i Byarkivet og andre interesserte for mange enkeltoppslag og detektivvirksomhet.

Ellen Røsjø

Grundig mikrohistorie

Floraen av lokalhistoriske bøker øker stadig i Oslo, og moderne framstillingsteknikk gjør det i dag også mulig for nær sagt hvermann å gi ut en presentabel bok. Ekteparet Tor og Bodil Moum Børsting har tilbragt mye tid både i arkivene og i terrenget rundt Sognsvann og levert en solid lokalhistorisk dokumentasjon. Første del av deres verk om Sognsvann og omegn gir en grundig fremstilling av området historie, fra geologiens oldtid til byggingen av nytt Rikshospital. Deretter kommer flere turforslag og kartbilag, før andre del gir en oversikt over alle bosetningene og de som har bodd der. Sentrale kilder er gjengitt i sin helhet.

Verdien av en slik utgivelse ligger i grundigheten, omfanget av materiale. Så får vi heller bære over med at teksten virker noe notataktig og at lay-outen er heller amatørmessig. Men et skikkelig stikkordregister savnes.

Boka er full av gode bilder, både i farger og svart-hvitt, mens de fleste kartene dessverre er dårlige svart-hvitt-kopier.

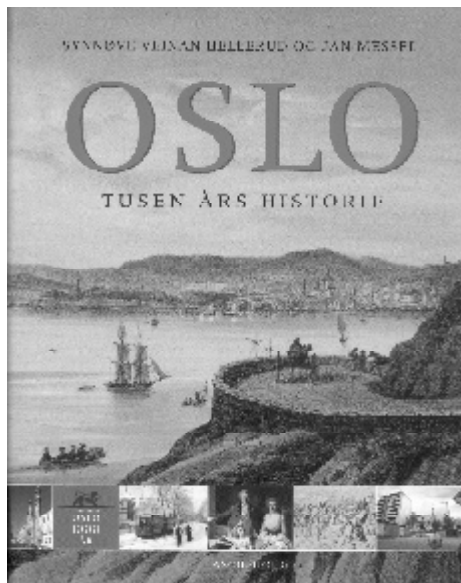
Leif Thingsrud

Vidtfavnende byhistorie

Oslos tusenårsjubileum er behørig markert, seinest under arrangementet "kongene og kontrastene" i Gamlebyen i midten av mai. Samtidig har en rekke bokutgivelser på sin måte markert at byen fyller år. Siste skudd på stammen er "Oslo – tusen års historie" av Synnøve Veinan Hellerud og Jan Messel.

Prosjektet kan i utgangspunktet virke uoverkommelig; byens ti hundreår presset inn på under 350 sider. Spesielt når vi veit at det bare er sju-åtte år siden historikere brukte 5 x 500 sider på "Oslo bys historie". Forfatterne kunne lett ha gapt over for mye, men de har ikke blitt lokket til å sette i gang noe ambisiøst forskningsprosjekt i forbindelse med boka. I stedet ser det ut til at de har trukket veksler på det omtalte fembindsverket framfor å presentere egne eller andres nyere forskningsresultater.

Det er ikke ei samlende problemstilling som binder framstillinga sammen, men ei ryddig og kronologisk innføring i *hele* byens historie både geografisk og sosialt. Nettopp det at den, både i størrelse og innhold, har et annet ambisjonsnivå enn Oslo bys

historie gjør nok at den kan nå ut til større deler av byens befolkning.

De som ønsker seg ei oppslagsbok blir nok skuffet siden både tidsangivelse på kapitlene og register mangler. Verkets største nyvinning er utvilsomt de nylagede kart og tabeller som gir et vell av informasjon samtidig som de fungerer bra i forhold til teksten. Også bilde-redaksjonen har gjort en god jobb, men kanskje kunne en også hatt en skjønnlitterær redaksjon som kunne leite fram Oslo-litteratur i stedet for de "tidsbildene" som dukker opp i

teksten med jevne mellomrom.

Dette er Oslo kommunes offisielle historiebok til byjubileet. I bokas forord legger Oslos ordfører stor vekt på at historisk kunnskap må til for at en skal bli glad i og få et personlig forhold til byen. Forfatterne avslutter verket med å beskrive nyttårsaften 1999 på Rådhusplassen som et identitetsskapende prosjekt. På samme måte er vel denne boka også en del av byggeprosjektet "Oslo-identiteten".

Torgrim Hegdal

Skolemuseum åpnet

Etter ni års planlegging kunne Oslos nye skolemuseum innvies på Møllergata skole 23. mai. Muséet retter seg først og fremst mot dagens skolebarn, som skal gis innblikk i hvordan deres skolehverdag hadde artet seg om de hadde levd for femti eller hundre år siden.

Det har også tidligere vært et skolemuseum på Møllergata skole, men det ble, ifølge prosjektansvarlig Finn Egeland, aldri noe mer enn en lagringsplass, og for tredve år siden ble de siste restene ryddet bort og det meste av samlingen kjørt på Grønmo.

For fem år siden begynte Egeland og hans folk arbeidet med å registrere eldre gjenstander på skolene, noe som også innledet arbeidet med å sikre eldre skolearkiv og å få disse avlevert til Byarkivet. Nå er en del av gjenstandene oppstilt i rektorboligen, hvor det er temarom i 2. etasje og to klasserom innredet i 3. Det ene har inventar fra Nissens skole fra ca. 1910, det andre fra Lambertseter, som sto ferdig som Oslo første drabantbyskole i 1953.

Muséet har ennå ikke etablert ordinær åpning med omvisninger, men vil starte prøvedrift i høst. Dette vil bli trappet opp etter som man vinner erfaringer, forteller Egeland.

Byråd Bård Folke Fredriksen ble vist rundt i utstillingen av fung. skolesjef Kari Haaland og prosjektleder Finn Egeland. (Foto: Bård Alsvik)

Monumentalt om monumentalbygg

At Rådhuset i Oslo er et av det 20. århundres mest sentrale byggverk i Norden var klart nesten før bygget sto ferdig. Og det ble beåret med et tobindsverk allerede i 1950-52. Hva nytt kan et 450-siders verk gi enn flotte fargebilder? Svært mye. Salig Ernst Sars' ord om at hver generasjon må skrive historien på nytt gjelder i høy grad også kunsthistorien.

I forhold til Carl Justs verk er det lagt mindre vekt på historikken rundt byggeprosjektet. Den nitidige beskrivelsen er ofret til fordel for en arkitekturhistorisk analyse hvor Ulf Grønbold gjør en rekke interessante sammenligninger med utformingen av rådhus og planløsningen av byrom. Og eksemplene tas ikke bare fra Norden og samme tidsepoke, men også fra renessansens Italia. Han gir også en grundig arkitekturhistorisk plassering av rådhusarkitektene Arneberg og Poulsson.

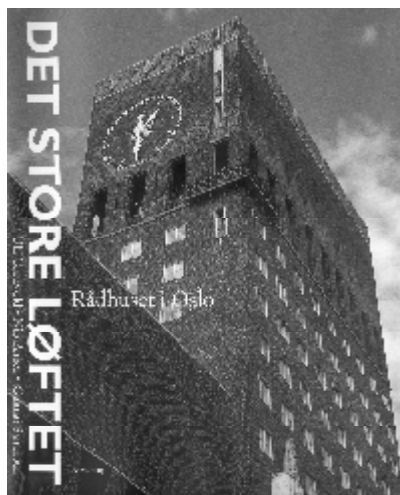
Kapitlene om interiørene og brukskunsten, som Nils Anker har stått for, og Gunnar Sørensens store siste del om billedkunsten bærer også mer preg av analyse og sammenligning enn ren beskrivelse. Samtidig har de tre forfatterne hatt helt andre muligheter til å kunne dra veksler på den kritikk både bygningen og kunsten er blitt gjenstand for gjennom årene og å vurdere den adskillig mer uhildet enn det var mulig

da sigarlukta etter åpningsfestlighetene fortsatt satt i veggene. Og de har utnyttet den, men uten å ende i polemikk.

Det er bygningen som et arkitekturstykke og som kunstskrin boka handler om. Bygningens funksjon, det liv som skjer i den, har ikke vært tema. Nå har det meste selvsagt vært byråkraters arbeid – og det er ren prosa – men Rådhushallen har vært gjenstand for en rekke forskjellige arrangementer fra utdeling av idrettsmerker og svennebrev til konserter og festmøter. Historien om dette kunne vært skrevet. Og spørsmålet om Rådhuset er blitt hele byens storstue burde vært drøftet. Men det er altså overlatt til neste generasjon.

Illustrasjonene i boka – og de er mange – er dels hentet fra arkiver, muséer, pressebyråer og eldre tidsskrifter og dels tatt for anledningen av Jiri Havran. Så vel de gamle svart-hvittbildene som de nye fargebildene gjør seg flott i en bok med en luftig elegant design. Men det tykke papiret gjør boka ganske tung, og her kommer min alvorligste innvending: Boka gjør seg flott i en bokhylle, og den er en sann glede å bla i. Men tåler den det? Er innbindinga solid nok?

Leif Thingsrud

Elevbesøk i Byarkivet

Byarkivet har fra tid til annen besøk av skoleelever, og en maidag var det en 6. klasse fra Vålerenga skole som fant veien til Byarkivet. Elevene hadde

fått i oppdrag å undersøke alderen på tre av de eldre trehusene på Vålerenga, finne ut hvor mange og hva slags mennesker som bodde der. Elevene ble delt i tre grupper som tok ett hus hver. Kildene de brukte var branntakster og folketellingslister.

For eldre elever kunne samme oppgave vært brukt med større leiegårder eller sammenligning av gårder, hvor man også kunne bruke ligningsprotokoller og se på om det skjedde endringer med hensyn til hvilke samfunnslag som befolket husene.

Et hovedpoeng med å bruke arkivene bør imidlertid være at elevene skal få oppleve kilder og forstå at historieforskning mange ganger er å legge puslespill med mange og ofte vanskelig lesbare småbiter. Den kunnskapen er kanskje vel så viktig som at elevene finner at huset der Kim og Elin bor, ble bygd for skomaker Evensen i 1876.

Hvordan i all verden er det de har stavet navnene sine i disse tellingslistene?
(Foto: Eli Berge)

Vellykket byhistorisk uke

Hundre besøkende på åpen dag og seksti deltakere på fagseminar ble de tørre tall etter Byarkivets satsing på å bli mer synlig i både by- og forskningsbildet.

Av Leif Thingsrud

Det ble tidlig bestemt at så snart Byarkivet var på plass i nybygget, skulle allmennheten få adgang til å se på herligheten. Av praktiske grunner ble det utsatt til april i år.

Tilbudet omfattet utstillinger, som dels presenterte Byarkivets foto- og tegningsmateriale, dels enkelte arkivtyper, en åpen dag og et fagseminar rettet mot forskere og studenter.

På den åpne dagen ble det etterhvert en del trafikk på lesesalen, og bra med folk på populærforelesningene "Gården du bor i". Med et konkret eksempel fra Fossveien ble det vist hvordan Byarkivets kilder kunne fortelle såvel historien om en utrolig rask byggesaksbehandling som deltaljerte opplysninger om hvem som hadde befolket gården.

Fagseminaret ble nærmest en byhistorie-maraton med sju innledere og et tidsspenn på to hundre år. Inn lederne representerte forskjellige fagtradisjoner, noe som ga en fin variasjon. Seminaret ble fort fulltegnet, og frister til gjentakelse. Men neste gang bør nok emnet være noe snevrere, og antallet innledere mindre.

Hundre gjester på åpen dag var vel litt i underkant av hva vi håpet på. Men fordelene var at vi kunne ta oss bedre av de som kom, og de unngikk kø og lang venting ved skranken. Sannsynligvis vil dagen ble gjentatt neste vår, og da er vi beredt til å ta imot en enda større folkevandring.

Ny medarbeider

Astrid Frenning Staveli tiltrådte i mai i en nyoppretttet stilling som førstesekretær i Byarkivet. Hun vil ta hånd om resepsjon og sentralbord, men også utføre forskjellige merkantile oppgaver.

Mange hadde sitt første besøk på Byarkivet den åpne dagen, og Reidun Hauge bak skranken fikk hente fram mang en folketellingsliste.
(Foto: Eli Berge)

Avleveringer

Boligetaten

Et emneordnet sakarkiv fra ca. 1975 fram til nedleggelsen av etaten i 1990 er avlevert fra Oslo kommunale boligbedrift. Ytterligere avleveringer etter Boligetaten og dens forløper, Leiegårdskontoret, er ventet i løpet av året.

Thor Olsens stiftelse

Fra Thor Olsens barnehage, Sandakerveien 63 har Byarkivet mottatt en meter arkivsaker etter de gamle daghjemmene Thor Olsens stiftelse og Vaterlands børneasyl.

Oslo Rotary

Et stort privatarkiv er nylig kommet i hus. Oslo-avdelingen er Rotarys eldste distrikt i Norge, og arkivet går fra starten i 1922 og fram til ca. 1995. Det omfatter hele 40 hyllemeter. En del trykksaker vil være fritt tilgjengelige, mens innsyn i protokoller og korrespondanse vil kreve søknad.

Bydelsutvalg 40 - Marka

Fra Bydelsadministrasjonen i Vindern er det avlevert en drøy meter med protokoller, sakarkiv, regnskap og fotografier etter det tidligere bydelsutvalg 40 - Marka.

Anno 1900

Bystyret for 100 år siden

– Sirkus er forrående

Bystyredebatter kan ofte være friske, men det er ikke alltid samsvar mellom sakens størrelse og de kraftsatsene som fremføres på talerstolen. En av de mest underholdende debattene våren 1900 kom i saken om forhøyet avgift for sirkusforestillinger. Den viste også at det ikke er noen direkte sammenheng mellom anvendt taletid og et synspunkts oppslutning i salen.

Av Leif Thingsrud

Under budsjettbehandlingen i desember 1899 ba budsjettkomiteen Magistraten om å overveie å be om å få endret den kongelige resolusjonen som avgifter av konserter, teaterforestillinger med mer. Konserter med utenlandske artister skulle svare ti prosent avgift, mens en rekke andre forestillinger, blant annet sirkus, slapp med fem. Komiteen ønsket å innføre *"... en høiere Afgift ligeoverfor Selskaber, som kun opholder sig her og optræder en kortere Tid af Aaret (...) og derfor ikke kan antages at svare Næringsskat til Kommunen."*

Magistraten forela saken for politiet og kom til at det ville være svært uheldig å innføre en ekstraavgift som også ville ramme teaterselskaper som opptrådte om somrene. Borgermester Berner foreslo derfor ti prosent avgift for sirkusforestillinger, men for øvrig ingen endringer.

En omfattende tabell fulgte innstillingen, og den viste at kommunen hvert av de siste årene hadde hatt inntekter på mellom elleve og femten tusen kroner fra forskjellige typer forestillinger, og sirkus utgjorde rundt regnet halvparten av dette. Antallet forestillinger svingte rett nok mye år om annet – fra godt under hundre til nærmere to hundre. Noen sirkuskompanier opplevde fulle telt, mens andre spilte for heller glisne benkerader.

Debatten viste at det ikke var noen uenighet om en avgiftsforhøyelse, men om bare en dobling av avgiften var nok. Første taler, lærer Hans Christiansen, ville gå adskillig mer drastisk til verks. Hans begrunnelse var *"... at disse kunstpræsentationer alene muliggjordes ved et kynisk, barbarisk dyreplageri."* Og han hevdet videre at *"... en hel del af det, som serveredes publikum paa disse forestillinger, virker forraaende"*. Han ville derfor helst ha forestillingene forbudt, men anså det som mer realistisk å bekjempe dem ved å pålegge dem en så høy avgift at selskapene måtte gi opp.

Neste taler, grosserer Peder Wium, tillot seg å spørre om Christiansen noen gang hadde vært på en sirkusforestilling. Han ville i alle fall ikke nekte folk "en fornøielig adspredelse". Det ville heller ikke Oscar Nissen, som ofte gikk i sirkus og

syntes *"... at en god clown, som kunde faa en til at le rigtig godt, ogsaa havde sin værdi som kunstner og absolut ikke var at foragte. Det var ialdfald meget bedre end daarlig kunst af anden slags."* Og han bemærket at brutal dressur av dyra neppe kunne bekjempes ved høye avgifter.

Christiansen tok ordet igjen og viste til beretninger fra Stockholm, hvor regulært dyreplageri skulle være godt nok dokumentert. Som skolemann gjorde han også et nummer ut av hvordan *"... disse cirkusforestillinger ogsaa virkede forstyrrende paa eleverne; deres sind og tanker opfyldtes deraf, og de skulkede mangel gang skole af den grund. Og naar de*

saa kom paa skolen, saa skulde de give forestillinger til glæde for sig selv og kammeraterne – forestillinger, som han troede, at de, som holdt paa cirkusforestillingerne, ikke vilde finde synderlig smagelige, om de var vidne dertil."

Veterinærdirektør Ole Malm kunne ikke forstå Christiansens argumenter og mente at det var *"... meget bedre for den del af befolkningen, som fortrinsvis pleier at ynde cirkusforestillingerne, at gaa og se paa disse, end at søge hen til kneiper eller drive om paa gaderne ..."*, mens Wium måtte medgi dette med innflytelsen på skoleguttene kunne ha noe for seg, da han kunne huske *"hvorledes han selv, efterat have seet en dame danse paa line, gjorde endel forgjæves forsøg paa at tilegne sig den samme kunstfærdighed"*. Men han kunne også erindre *"at det renslige og velpleiede udseende, som dyrene bestandig havde, øvede en vis opdragende indflydelse paa os gutter og fik os til at anstille sammenligning med droschehestene og andre heste paa gaden med det resultat, at vi ansaa disse renslige, velnærede cirkusheste som rene mønsterdyr, som andre dyreholdere burde lægge mærke til og søge at bringe sine egne dyr i samklang med."*

Siste taler, pastor Thomas Barratt fra Ædruelighetspartiet, støttet Christiansens forslag. Han begrunnet det med sin "religiøse følelse" og hilste velkommen *"enhver forhøielse af denne afgift, som kunde udestænge cirkusforestillinger og andre forestillinger af lignende art."*

Magistratens forslag ble imidlertid vedtatt mot bare fire stemmer.

